
HET LAND VAN NEVELE

Driemaandelijks tijdschrift van de heemkundige kring

december 1999

jaargang XXX

aflevering 4

Afgiftekantoor 9850 Nevele

HET LAND VAN NEVELE

Heemkundig tijdschrift voor
Bachte-Maria-Leerne, Hansbeke, Landegem, Lotenhulle, Meigem,
Merendree, Nevele, Poeke, Poesele, Sint-Martens-Leerne, Vinkt en Zeveren
Het Land van Nevele is een uitgave van de heemkundige kring
"Het Land van Nevele" v.z.w.

Abonnementen en lidgeld 1999

Abonnementen op *Het Land van Nevele* lopen over een jaargang van vier nummers. Bij nieuwe abonnementen in de loop van het werkjaar worden de vorige nummers, indien nog voorradig, nagestuurd. Oudere nummers vanaf 1970 zijn nog beschikbaar.

Lidgeld 1999

600 fr. (+ 100 fr. buitenland) over te schrijven op rekening 000-0627981-03 of 290-7431460-20 van "Het Land van Nevele" v.z.w., Beentjesstraat 24, 9850 Poesele.

Steunend lid 1999

Vanaf 1000 fr.

Redactieadres

J.Luysaert, Veldestraat 26, 9850 Merendree

Tijdschriftadministratie

L.De Ruyck, Heiste 45, 9850 Landegem

Ledenadministratie

A.Bollaert, Beentjesstraat 24, 9850 Poesele

Opmaak

C.De Groote, Landegem

Druk

Beschutte Werkplaats "Nevelland", Nevele

De auteurs, en niet de uitgever, zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen en illustraties.

Bij de kafffoto: Lisa Tamboer met pet en trommel op de braderij ca. 1948.
De auto is van het nu verdwenen merk "DKW-Auto Union".
(Foto Daniël D'Hooge, Nevele)

HET LAND VAN NEVELE

december 1999

jaargang XXX

aflevering 4

Verantwoordelijke uitgever: J. LUYSSAERT, Veldestraat 26, 9850 Merendree

INHOUD

D. D'HOOGHE, De familie Coghen "Tamboer" uit Nevele	225
S. DE GROOTE, 't Comiteit van Vinkt (1914-1918)	241
S. DE GROOTE, Vrijbuiters in het Land van Nevele (1584-1609)	244
A. BOLLAERT, De vroegste postbedeling en de eerste poststempels in het Land van Nevele	256
S. DE GROOTE, Toverij in Vinkt tijdens de zeventiende eeuw	266
A. MARTENS, Uit het oude fotoalbum	271
J. LUYSSAERT, Ontginningsgeschiedenis van Hansbeke in de spiegel van zijn plaatsnamen	274

DE FAMILIE COGHEN “TAMBOER” UIT NEVELE

Vijftig jaar geleden op 28 november 1948 huldigde de Nevelse muziekmaatschappij “De Verbroedering” op haar St.-Ceciliafeest vier van haar trouwe leden. Voor die gelegenheid schreef Elisa Coghen een huldedicht.

Wie was Elisa Coghen en vanwaar haar betrokkenheid met het leven van de muziekmaatschappij en... met Napoleon?

De meesten kenden Elisa Coghen onder haar bijnaam Liza Tamboer. Deze naam kreeg ze omdat haar grootvader Jan Coghen sergeant-tamboer was geweest in het leger van Napoleon.

Jan Coghen “Tamboer” werd te Antwerpen geboren op 22 februari 1790 als zoon van Cornelis Josephus (†Lokeren 18.03.1817) en van Marie Theresia Smits.

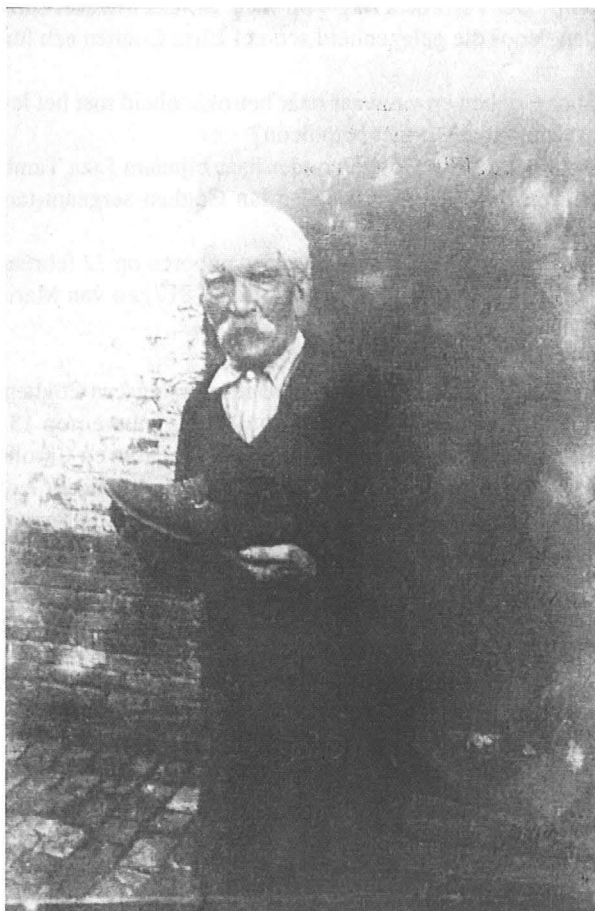
Op 13 augustus 1828 huwde te Nevele Joannes Franciscus Coghen, kleermaker wonende te Nevele met Joanna Maria Patyn, geboren op 13 juli 1797, dienstmeid van beroep en dochter van Franciscus Patyn en Carolina Claeys. Zijn vader was toen reeds overleden te Lokeren; zijn moeder leefde nog in Lokeren. Een van de getuigen was de 27-jarige Leonardus Lovaert, schrijnwerker van beroep. Uit de huwelijksakte blijkt ook dat Jan Coghen niet kon schrijven.

In het bevolkingsregister van Nevele opgemaakt in 1846 staat hij ingeschreven als Joannes Cogijn. Vermoedelijk heeft Jan Coghen bij zijn aankomst in Nevele voor de secretaris zijn naam uitgesproken met de klemtoon achteraan zoals men dat in het Frans doet¹ en de naam werd dan ook op het gehoor min of meer fonetisch opgetekend. Jan Coghen was in 1848 al weduwnaar van Joanne Marie Pattyn² die te Nevele was overleden op 21 november 1847. Het gezin woonde in de Sint-Jansstraat nr. 193 (nu Langemunt) waar Jan het beroep uitoefende van kleermaker en tapper in de herberg “In den Tamboer”³.

¹ Bijvoorbeeld in het Franse woord *matin*.

² In diverse akten wordt de naam Patyn en Pattyn gespeld.

³ In zijn artikel *Van herbergen, herbergiers en tappers te Nevele*, in *Het Land van Nevele*, jg. XXIII (1992), afl. 3, p. 203 schrijft A. Janssens verkeerdelijk dat in 1822 Petrus Coghen uitbater was van herberg “Den Tamboer”.

Pier Tamboer (°Nevele 27.04.1831 - †Nevele 11.05.1918)
(Foto L.Michiels, Deinze)

In 1856⁴ bestond het gezin uit Jan (Joannes) Coghen en zijn kinderen Medard Coghen, kleermaker (°Nevele 03.08.1829)⁵, Petrus Coghen, schoenmaker (°Nevele 27.04.1831), Rosalia Coghen, naaister (°Nevele 05.08.1833)⁶. Jan Coghen was als oud-tamboer lid van de Nevelse bond van oud-wapenbroeders van Napoleon⁷.

In zijn novelle "Jan Tamboer" uit de bundel "In de natuur" verhaalt Cyriel Buysse niet de fratsen van Jan Coghen maar wel die van zijn zoon Pier. Daar haalt Tamboer gekke fratsen uit met zijn blaaspijp en wordt na zijn dronkemanskuren hardnekkig door zijn vrouw en dochters aangepakt, hoewel in het dorp verteld wordt dat hij vrouw en kinderen mishandelt.

In zijn novelle "De Dorpsmuziek" verschenen in de bundel "Kerels" (1927) voert Buysse nog eens Jan Tamboer ten tonele: "*Achter den vaandrig stapt Jan Tamboer. Het komt er niet op aan, hoe hij heet: hij is de kleine-trommelslager en heet Jan Tamboer. Hij roffelt met zijn stokken, waar het moet en verder kijkt hij naar het volk in de straat, met oogen die lachen in een gezicht, dat strak blijft en niet lacht. Dat gezicht is als uit hout gesneden. Borstelbrauw links, borstelbrauw rechts; scherpe neus, zware snor, spitse kin. De trom schijnt aan zijn kleine lijf vastgegroeid; de trommelstokken wanneer hij ze niet gebruikt, zitten in hun lederen scheden dwars over zijn borst, als twee uit zijn eigen ribbekast gehaalde en verdorde ribben. Hij pruimt aldoor tabak en spuwt, ver voor zich uit, het bruine sap.*"

Op 4 januari 1867 overleed Jan Coghen in het "Hospitaal Louise", het armenhuis van Nevele⁸. Het jaar voordien had zijn zoon Pieter (Pier) Coghen

⁴ Bevolkingsregister Nevele, deel 2, folio 95.

⁵ Bij het opstellen van het bevolkingsregister van 1856 was hij afwezig en verbleef hij in Frankrijk.

⁶ Zij vertrok naar Gent op 13.01.1857, kwam op 28.11.1857 weer naar Nevele wonen, maar verhuisde op 30.07.1863 weer naar Gent.

⁷ Zie J. VAN DE CASTEELE, *Napoleonisten in het Nevelse*, in *Het Land van Nevele*, jg. XII (1981), p. 197-198.

⁸ In 1895 stichtte Adèle Fobe het bejaardentehuis "Rusthof" te Vosselare. Het oprichten van dit tehuis had een politieke achtergrond. In het licht van de schoolstrijd streden de liberalen voor de secularisatie van de burgerlijke godshuizen. In Nevele was de pastoor-deken meer dan eens president van het burgerlijke godshuis "Hospitaal Louise". Zie J. VAN DE CASTEELE, *Adèle Fobe, de Nevelse vriendin van Virginie Loveling*, in *Het Land van Nevele*, jg. IV (1973), afl. 1, p. 35-52.

Petrus Coghen en echtgenote Maria Virginie De Vogelaere met kinderen en kleinkinderen.

Boven van links naar rechts: Alfons Measure - Marie Eliza Coghen - Emma Coghen - Rosalia Coghen -
Louiza Coghen.

Midden: Pier Coghen - Maria De Vogelaere.

Meisje tussen hen: Gabrielle Mesure.

Kindjes vooraan van links naar rechts: Robertus Bijtebier - Georges Bijtebier - Victoire Measure - Jeanne Measure.

(Foto Robert Bijtebier, Nevele)

de schoenmakerij en herberg “In den Tamboer” gelegen in de Langemunt 22, overgenomen. Hij huwde op 22 april 1863 met Marie-Virginie De Vogelaere (°Nevele 16.05.1839 †Nevele 24.05.1907). Het gezin kreeg vier kinderen: Marie Elisa Coghen “Liza Tamboer” (°Nevele 19.10.1864)⁹; Marie Emma Coghen (°Nevele 02.07.1867); Louisa Coghen “Wieze Tamboer” (°27.11.1871) en Marie Rosalia Augusta Coghen (°Nevele 16.08.1875).

Over Pier Coghen “Tamboer” herinnerde zich Paul Fredericq¹⁰: “*Pierken Tamboer, de schoenlapper, de trommelaar van de Rhetorika, met zijn wild zwart krulhaar en zijnen knevel. Voor zijn venster aan de straat zong hij heele dagen luidkeels en zat vlijtig op schoenzolen te kloppen en pikdraden te rekken. 's Zondags liep hij soms rond, herberg in en uit, crimineel dronken en de geheele buurt in rep en roer stellende*”. Als lid van de Rhetorika¹¹ komt zijn naam voor op een programma van de stad Ieper die op zondag 13 en maandag 14 augustus 1865 een prijskamp uitschreef voor toneel en zangkunde, georganiseerd door de “Maatschappij de Vlaamsche Ster” ter gelegenheid van de overhandiging van haar koninklijk vaandel. Voor Nevele namen hieraan deel in de categorie boertige tweespraken P. Vandercruyssen en D. Vandercruyssen met “Een student zonder geld”. In de categorie toneel en kluchtliederen vinden we P.L. Vandercruyssen met “Sieske van Kieldrecht” en bij de deftige tweespraken duiken weer de namen op van P. en D. Vandercruyssen met “Alva en Egmont”, deftige alleenspraken Adolf Vandercruyssen met “De Gibelijn” en Pieter Vandercruyssen met “Willem van Saeftingen”. In de boertige alleenspraken vinden we Pieter Coghen met “Sebastopol”¹². Daarvoor moest hij de tweede dag reeds om acht uur ‘s morgens in Ieper zijn.

Bleek Jan Tamboer een speciale figuur te zijn geweest in Nevele, dan moest zijn zoon Pier Tamboer voor hem niet onderdoen. Zijn achterkleinzoon Robert Bijtebier, die nu nog in het huis woont in de Langemunt waar Pier zijn

⁹ Zij verhuisde naar Gent op 28.01.1875.

¹⁰ J. VAN DE CASTEELE, *Nevelse jeugdherinneringen van Paul Fredericq*, in *Het Land van Nevele*, jg. X (1980), afl. 2, p. 77-78.

¹¹ Moedertaal en Broedermin is de eigenlijke naam van de toneelmaatschappij Rhetorika (zie J. VAN DE CASTEELE, *Nevelse jeugdherinneringen...*, p. 88.)

¹² Houdt de keuze van dit werk verband met de militaire carrière van zijn vader in de legers van Napoleon?

Jesus, Joseph en Maria, laat mij in uw gezelschap in vrede sterven. 100 dag. afl.

BID VOOR DE ZIEL

van

PETRUS COGHEN

weduwnaar van

VIRGINIE DE VOGELAERE

geboren te Nevele, den 28 April 1831

en aldaar overleden, den 11 Mei 1918,

versterkt door de H.H. Sacramenten der sterfenden.

Zijne krachten namen af en hij stierf in eenen gelukkigen en hoogen ouderdom, omringd van de liefderijke en teedere zorgen zijner kinderen.

Eene eerekroon is de hooge ouderdom, die op den weg der gerechtigheid bereikt wordt.

Spr. 16. 31.

De vrees des Heeren verblijdt het hart; zij verschaft vreugde en een lang leven; alwie den Heer vreesst, zal op zijn sterfdag gezegend worden.

Eccli 1. 12.

Mijne lieve kinderen en kleinkinderen, uw vader verlaat u. Hij vertrekt uit deze wereld, waar hij het zijne geleden heeft! Vergeet hem niet in uwe gebeden. Ik heb u allen zoo zeer bemind. Blijft onder elkander vereenigd, dient God getrouwelijk en leeft zoo dat gij nooit de dood moet vreezen, wanneer zij u ook overkome. Vaarwel, welnuast zien wij malkander weder.

Akten van Geloof, Hoop en Liefde.
7 jar. en 7 quadr. afl.

drukk. W* K. Dossche - Duchateau, Nevele.

Wees altijd bereid en leeft zoo dat de dood u nooit onbereid vinde. *Nov. Christi.*

BID VOOR DE ZIEL

van

Marie Virginie DE VOGELAERE

echtgenoot van

PIETER COGHEN

geboren te Nevele, den 16 Mei 1839

en aldaar overleden, den 21 Mei 1907

versterkt door de H.H. Sacramenten der sterfenden.

Ik heb in mijn leven rustelooze maanden en droeve nachten geteld. *Job.* vii 3

Ontferm u mijner, o Heer, want ik ben ontvoerd; mijne jaren zijn omgegaan in droefheid en zuchten. *Ps.* 30

Gelukkig de mensch wier hoop de naam des-Heeren is, en die zijne oogen niet vestigt op dwaze en bedriegelijke voorwerpen. Ijdelheid der ijdelheden en alles is ijdelheid behalve God te beminnen en hem alleen te dienen. *Nov. Christi*

Zij heeft haar huis met zorg bestuurd en haar brood in ledigheid niet geëten: daarom volgen haar na hare dood de zegeningen harer kinderen. *Spr. Sal.*

Vaarwel, duurbare Echtgenoot, kinderen en kleinkinderen; ik ben aan uwe oogen onttrokken, maar niet aan uwe liefde.

Ik bewaar de zoete herinnering van uwe aangekleefdheid en van de vertroosting, waarmede gij mij omringd hebt. Ik ben verzekerd dat gij mij in uwe gebeden niet zult vergeten.

Akten van geloof, hoop en liefde.
(7 jaren en 7 quad. afl.)

drukk. K. Dossche-Duchateau, Nevele

laatste dagen heeft gesleten, vertelde me een anekdote die nog steeds in de familie de ronde doet. Op zekere dag besloot Pier om eens met de trein naar Gent te reizen. Hij ging naar het station van Landegem om te vragen hoeveel een kaartje hem zou kosten, maar omdat hij er geen vertrouwen in had en dacht dat het in Deinze goedkoper zou zijn, ging hij dan maar in Deinze de prijs vragen. Deze bleek duurder en hij is dan maar met de trein vanuit Landegem vertrokken. Pier Coghen overleed te Nevele op 11 mei 1918.

Liza Tamboer (°Nevele 19.10.1864 †Nevele 14.12.1958) was dus de dochter van Pier. Zij was getrouwd met Alfons Mesure (°Nevele 29.05.1867 †Nevele 20.06.1945), notarisklerk van beroep. Ik heb nog een groot jaar naast haar gewoond toen ze bij haar dochter Victoire Mesure (°Nevele 24.07.1899) in dat piepkleine huisje in de Kernemelkstraat 20 woonde. Het was een snoepwinkeltje dat door de ganse Nevelse jeugd gekend was. Je kon er met je zondaggeld gaan kiezen uit een groot assortiment snoepjes. Dan stond Liza met argusogen te kijken of alles correct verliep. Toen was Liza Tamboer reeds 93 jaar maar nog steeds levendig en bereid om oude liedjes te zingen onder meer over de soldaten van Napoleon. Ze waren gewaagd want Liza was gekend voor haar stoute tong. Het was voor haar een groot evenement als de muziekmaatschappij in haar straat voorbijkwam, dan kwam ze buiten en danste ze op straat. Ik herinner me de jaren na de Tweede Wereldoorlog toen elke straat haar braderij kende met een stukje folklorestoet. Liza ging mee, steeds met een pet op en voorzien van een trommel zoals de soldaten van Napoleon. Graag vertelde ze van de tijd toen ze getrouwd was met Alfons Mesure en met hem het café “Het Zwart Hondēken” uitbaatte in de Kernemelkstraat¹³.

Liza haar liefde voor de muziek en de muziekmaatschappij had ze geërfd van haar grootvader Jan Tamboer en van haar vader Pier Tamboer. Zelfs haar man Fonske Mesure was erdoor besmet, hij speelde lange jaren de grosse-caisse en was 50 jaar lang secretaris van de muziekmaatschappij. Jaren lang heeft Liza de banieren en de verslagboeken van de twee vroegere muziek-

¹³ In 1920 werd de naam van het café veranderd in “Het Duivenlokaal”.

Foto in 1919 gemaakt aan de achterzijde van café “Het zwart Hondeken”.
 Laatste rij staande v.l.n.r.: 1. Leopold De Smet - 2. Richard Van Lerberge - 5. Emiel Van
 Lerberge (vader van Richard) - 10. Franciscus (Tsie) Dhaenens - 11. Alfons Mesure.
 Op de eerste rij links van de pietjesbak Achiël (genoemd: Veste) Everaert, rechts mijn vader
 Albin (Bijn) D’Hooge; uiterst rechts ligt Theofiel Van Heirseele. Op de pietjesbak staat
 geschreven: “Derde kermisdag, de lustige dronkaards Nevele”. Het meisje met een zwart
 “hondeke” in de armen is Jeanne Mesure.

(Foto Daniël D’Hooge, Nevele)

maatschappijen in haar bezit gehad¹⁴. Ook bezat ze de verslagboeken van de Rhetorica “Moedertaal en Broedermin”¹⁵. Vermoedelijk kreeg Alfons Measure de verslagboeken van de muziekmaatschappijen en van “Moedertaal en Broedermin” uit het nalatenschap van notaris Van Roy.

Fonske Measure was een opmerkelijke figuur in Nevele: steeds was hij gekleed in een plechtig kostuum en uit zijn borstzak hing nonchalant een grote witte “stoefer”. Hij kwam er openlijk voor uit dat hij liberaal was. Liza is waarschijnlijk in die antiklerikale gezindheid opgegroeid want uit de verklaring door haar moeder Marie Virginie De Vogelaere op 20 december 1880 afgelegd voor de “Commissie van Schoolonderzoek”¹⁶, vernemen we dat haar dochter Emma Coghen naar de (liberale) gemeenteschool ging: “*Den eersten dag dat mijn meisje naar de gemeenteschool ging, is de vrouw van den wachtmeester De Walsch¹⁷ bij ons gekomen en heeft bedreigd hare schoenen, die bij mij in de maak zijn, ons af te nemen, als het kind naar de slechte school voortging. Dit gebeurde alles in het fransch: ik verstond daar niets van, maar mijn meisje zegde het mij in het vlaamsch*”.

¹⁴ In oktober 1867 stichtte de Nevelse burgemeester Mulle de Terschueren op zijn kosten een nieuwe muziekmaatschappij “De Fanfare Maatschappij Ste Cecilia-Mulle de Terschueren” met als kenspreuk “Voor ’t algemeen nut”. Nu had Nevele twee muziekkorpsen die de naam “Sint Cecilia” droegen: de *Fanfare Sint Cecilia*, gesticht in 1867 en de *Harmonie Sint Cecilia*, gesticht in 1806. De oudste muziekmaatschappij kwam in het vaarwater van de oppositie en zou tijdens de schoolstrijd kiezen voor de officiële school. Deze maatschappij die als liberaal werd aangezien, veranderde haar naam in *Voorwaarts*, maar werd in 1886 reeds opgeheven (zie J. VAN DE CASTEELE, *Het burgemeesterschap van Leonce Mulle de Terschueren...*, p. 41-43 en J. VAN DE CASTEELE, *De strijdbare Van Roy's uit Nevele*, in *Het Land van Nevele*, jg. XV (1984), afl. 3, p. 114.)

¹⁵ Haar dochter Victoire Measure heeft al deze documenten afgestaan aan het museum Rietgaverstede.

¹⁶ Zie J. VAN DE CASTEELE, *Het burgemeesterschap van Leonce Mulle de Terschueren...*, p. 14

¹⁷ De naam is in het verslag verkeerd weergegeven. De wachtmeester van de gendarmerie heette Paul François De Wasch, geboren te Brugge op 29 mei 1836. Hij was getrouwd met een Waalse vrouw Melanie Dumont, geboren te Bergen (Mons) op 26 december 1843.

De vier gehuldigde muzikanten van “De Verbroederin”, gefotografeerd voor het gemeentehuis van Nevele op 28 november 1948.
V.l.n.r. Theophiel Van Haesebroek, Leopold De Smet, Richard Van Lerberge en Camiel Telleir.
(Foto Daniël D’Hooge, Nevele)

In 1948 werden vier spelende leden van de muziekmaatschappij “De Verbroedering” gehuldigd. Bij die gelegenheid schreef Elisa Tamboer een huldedicht waarin ze zich zeer lovend uitsprak over “*het oude muziek van den griffier*”, waarmee ze notaris Dierick bedoelde, de politieke tegenstander van de katholieke burgemeester Mulle de Terschueren¹⁸. Het feit dat haar man Alfons Mesure klerk was bij de liberale notaris Van Roy¹⁹ zal haar liberale sympathieën zeker aangewakkerd hebben.

Wie waren nu de gehuldigden op 28 november 1948 (zie foto). Theophiel Van Haesebroek (eerste van links op de foto) speelde bombardon. Hij week uit naar Amerika, kwam terug met Marie Louise De Pouillon, dochter van Guustje De Pouillon, die jarenlang de lantaarnaansteker was in Nevele. Hij was een klein mannetje dat met een laddertje op zijn rug ‘s avonds de petroleumlantaarns in Nevele aanstak en ze ‘s morgens doofde.

Leopold De Smet (tweede van links) speelde saxofoon. Hij was in opvolging van zijn vader uitbater van de haarpluizerij in de Langemunt waar een groot aantal mannen en vrouwen van de Zeistraat en Blasiusdriesstraat hun boterham verdienden. Zijn zoon August was spelend lid en ook zijn kleinzoon Walter is nog steeds spelend lid van de muziekmaatschappij.

Richard Van Lerberge (derde van links) speelde klarinet. Hij was kleermaker van beroep, was een zeer goed muzikant en gaf muziekonderwijs aan jonge

¹⁸ Zie J. VAN DE CASTEELE, *Het burgemeesterschap van Mulle de Terschueren...*, p. 38-125.

¹⁹ Corneille Van Roy (°Veerle 08.01.1853 †Nevele 04.07.1927) werd in 1884 tot notaris benoemd te Nevele. Van meet af aan stond hij aan de zijde van de oppositie en werd als liberaal gebrandmerkt. In 1903 stelde hij zich kandidaat bij de gemeenteraadsverkiezingen en werd als enig lid van de oppositie verkozen. Zijn hoofdbekommernis was het onderwijs. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1911 wordt hij eerder onverwacht niet meer verkozen. Dat betekent dan ook het einde van zijn politieke carrière op gemeentelijk vlak. In 1912 vormt hij een huldecomité voor de huldiging van Virginie Loveling op 28 april 1912. Na de oorlog in november 1918 vond Van Roy zijn huis gebombardeerd en geplunderd. Hij vestigde zich toen in het geboortehuis van de gezusters Loveling in de Langemunt. Gekweld door reuma heeft hij zijn laatste levensjaren in een rolstoel doorgebracht. Hij stierf te Nevele op 4 juli 1927 en werd er kerkelijk begraven (zie J.VAN DE CASTEELE, *De strijdbare Van Roy's uit Nevele*, in *Het Land van Nevele*, jg. XV (1984), afl. 3, p. 107-144).

Geloofd zij Jezus-Christus. Amen.

†

BID VOOR DE ZIELERUST VAN

Alphonse MESURE

echtgenoot van

Maria-Elisa Coghén

geboren te Nevele den 29 Mei 1867 en godvruchtig
overleden aldaar den 20 Juni 1945, gesterkt door de
H. Sacramenten der stervenden en den
Pauselijken Zegen.

Hij was secretaris der Muziekmaatschappij
"De Verbroedering", sedert meer dan 50 jaren en
bestuurslid van den Duivenbond.

Hij was een eenvoudig man, oprecht en vreedzaam van harte, behulpzaam voor eenieder, die hulp verlangde. Minzaam in zijn omgang met den evenmensch. De muziekmaatschappij was een deel van zijn leven, hij was er mede vergroeid, tot zijn laatsten levensdag was zijn werk en zijn gedachte gewijd aan haren bloei en welvaart. Getrouwe secretaris dezer maatschappij, en dat meer dan 50 jaren, was hem niets te veel om eendracht te bewaren, om de muziekmaatschappij terug te doen herleven na deze oorlogsjaren. In hem zal zij dan ook een ijvervol werkend lid verliezen.

Aan de schikkingen der Goddelijke Voorzienigheid zullen wij ons onderwerpen, hoe hard zij ook wezen omdat God oneindig wijs en vol liefde is in al wat hij laat gebesturen; immers de dood aanvaardt wanneer God die ons aanbidt is ons schicken volgens zijnen Goddelijken wil en dat is het onderpand van het eeuwig leven.

Bemide echtgenoot en dierbare kinderen, ik dank u om al uw zorgen en bekommeringen, vooral gedurende mijn ziekte. Niets was u te veel, de goede God heeft het anders gewild: Weest niet bedroefd gelijk degenen die geen hoop hebben, allen die in den Heer ontslapen zijn, zullen met Hem verrijzen. Bidt nu voor mijn zielerust, het gebed weze de band die ons blijft verbinden.

H. Hart van Jezus, ik heb betrouwen op U. 300 d.

Drukk. G. Lootens, Nevele

De felste valt aleer hij 't weet
de mate die hem 't leven meet
weet niemand van te voren.
Zo, zijt bereid, en leert hiervan:
't geen mij behoort vandage kan
u morgen ook behoren. (Guido Gezelle)

BID VOOR DE ZIEL

van Mevrouw

ELISA COGHEN

weduwe van Mijnheer ALFONS MESURE

geboren te Nevele op 19 okt. 1864 en er godvruchtig
overleden de 14 december 1958
versterkt door de HH. Sacramenten en de Pauselijke Zegen

Heden dragen wij een volksfiguur ten grave, iemand door jong en oud gekend: de oudste van de parochie.

Ze heeft van O. L. Heer de grote genade gekregen "fel", te zijn tot op de laatste dagen van haar lange levensbaan en klaar van geest tot bij haar dood. Pas enkele dagen geleden zagen wij haar nog om en weer gaan van haar zetel naar haar deur en op straat om telkens en van in de vroege morgen reeds iedereen te begroeten. Wij zegden allemaal: Liza wordt honderd jaar! Zij zelf had er moed op en zou het zo graag geworden zijn. O. L. Heer schikte het anders. Zijn H. Wil weze geloofd.

Liza was een voorbeeld van levenslust, van niets ter harte te trekken en van op niemand kwaad te zijn. Ze droeg de muziek in haar hart en begroette steeds blij de dagen waarop de fanfare haar huis voorbijtrok om mee te kunnen doen. Haar laatste woorden waren woorden van genegenheid voor priester en dokter en voor allen die haar bijstonden, maar ze kon niet laten er bij te voegen: " 't is spijtig, 't is spijtig...."

Dierbare kinderen en kleinkinderen, ik zeg u: tot weerziens in de eeuwigheid. Ik dank u allemaal omdat ge me steeds gaarne gezien hebt, op de eerste plaats u, mijn dochter, bij wie ik zo'n gelukkige oude dag mocht doorbrengen. Blijft steeds van mekaar houden. Mijn talrijke vrienden en kennissen, die mij genegen waart, vergeet mij niet in uw gebed.

Mijn Jezus, barmhartigheid.

muzikanten. Ook zijn vader Emiel Van Lerberge was spelend lid, net zoals zijn zonen Emiel en Georges en later zijn kleinzoon Rony. Camiel Telleir speelde trommel. Hij stond in Nevele bekend als de plichtbewuste, correcte en zeer gediensige postbode. Hij was gehuwd met Emelie Sandrie, dochter van Clep Sandrie uit Buysse "Recht van de Sterkste". Ook zijn zoon Frans was spelend lid.

Het huldedicht zelf zit vol toespelingen op Nevelse politieke en muzikale toestanden²⁰.

*Onze oude, nieuwe, en vereenigde muzieken
Opgedragen aan spelende leden der
Muziekmaatschappij "Verbroedering"
De Smed Leopold - Van Haesebroeck Theophiel - Teiler Camiel en
Van Lerberghe Richard, ter gelegenheid hunner jubelviering.*

*Vrienden
Ge weet nog, in uwe kinderjaren
Als er, hier, twee muzieken waren²¹
Toen was er, in dien tijd
Tusschen beide, altijd strijd*

*"Klode Uzels"²² noemde men 'd oude Maatzchappij
Doch waren alle spelers vrij
'T nieuw muziek was, meer, beroemd
En wierd "Guldeken dorst"²³ genoemd.*

*'T oud muziek, 't laat zich verklaren
bestond uit leden, reeds van jaren
daarop waren de Nevelaren fier
en noemend 't muziek van den griffier*

²⁰ We hebben de originele tekst hier afgedrukt zonder de spelfouten te verbeteren.

²¹ Zie noot 11.

²² Het moet zijn "ezels"; bedoeld is "een kudde ezels".

²³ Bedoeld is: "het gildeke heeft dorst".

Een derde, den best^{er} nzer vrienden
Onovertroefbaar bij de postbedienden
En, nu als trommelroffelaar, word vriend Carniel
Gevierd voor 45 jaren, echten, Muriekalen Stiel

De vierde, die ook 45. jaren
De Muriek hooghielid; hielp bewaren
En speelde, als 't noodig was, keer hard
Is reker wel, ons alber vriend Richard

Laat ons, aan alle vier, onzdenbare hulde bieden
Beroyl, uit vole borst, de kreten onsonvlieden
Roepen wij luist'keels, en wel tot drie maal na
Lang zullen ze leven (3 maal) in de Gloria .

Novel, Cecilia en jubelfeesten

28 November 1948 .

cb. B. De schrijver, en opsteller dexer, voegd
zijne gelukwenschen bij alle feestviend

e Vog ~~ke~~ faren !

Verkleinde afdruk van een bladzijde uit het handschrift van het huldedicht
geschreven door Liza Tamboer.

*'T nieuw was, op 't kasteel, geboren
En had den naam, zijns stichters, gauw verloren
Doch komt die hier ook van pas
Die Heer Mule de terschueren was²⁴*

*Over eenig jaren was 't voorwerp aller droomen
"Verbroedering" die moet er komen
en zoals iedereen ziet en hoort
Verbroedering, is er, in echten zin van 't woord*

*Nu is 't de beurt van alle Nevelaren
Zich rond Verbroedering te scharen
Hulde te brengen aan, de manen, alle vier
Drinken wij, daarop, een lekker glaasje Bier*

*Leopold; is een van die koene bazen
Die 50 jaar, als 't paste, heeft geblazen
En nu vandaag, blazen, allen in het glas
Op Pols gezondheid, die zoo een goede muzikant steeds was*

*Een tweede, die, inschelijk²⁵, 50 jaren
Trouw muziekkant was, met ervaren
En wel den, knappen, speler Theophiel
Den bezieler zijner muzikale stiel*

*Een derde, den beste, onze vrienden
Onovertrefbaar bij de postbedienden
En, nu, als tromelrofelaar²⁶, word vriend Camiel
Gevierd voor 45 jaren, echten, muzikalen stiel*

*De vierde, die ook 45 jaren
De muziek hoog hield; hielp bewaren
en speelde, als 't noodig was, zeer hard
Is, zeker wel, ons aller vriend Richard*

²⁴ Zie noot 11.

²⁵ Bedoeld is *insgelijks*.

²⁶ Bedoeld is "trommelaar-roffelaar".

*Laat ons, aan alle vier, onze danbare hulde bieden
Terwijl, uit vole borst, de rketen ons ontvlieden
Roepenwij, luidkeels, en wel tot drie maal na
Lang zullen ze leven (3 maal) in de Gloria.*

*Nevele, Cecilia en Jubelfeesten
28 November 1948*

*N.B. De schrijver, en opsteller dezer, voegd
zijne gelukwensen bij alle feestvierenden.
Nog vele jaren!*

Elisa Coghen "Tamboer" overleed te Nevele in de gezegende ouderdom van 94 jaar op 14 december 1958.

Daniël D'HOOGHE, Nevele

‘T COMITEIT VAN VINKT (1914-1918)

Tijdens de Eerste Wereldoorlog ontstond vlug een nijpend tekort aan voedsel. Ook kleding en andere noodzakelijke goederen werden steeds schaarser. In de Verenigde Staten kwam vrij snel een solidariteitsactie voor het getroffen België op gang, mede door de wereldwijde sympathie voor de “maagd België” die door de “Pruisische reus” schandelijk werd aangevallen. Verscheidene Amerikaanse gemeenten namen elk een bepaalde gemeente of regio in België onder hun hoede. Vinkt werd gesteund door het plaatselijke La Fayette.

De hulpacties gebeurden hier via een speciaal daartoe opgerichte organisatie: het C.F.R.B. of de “Comission For Relief in Belgium”. In de volksmond stond de organisatie bekend als “‘t Comiteit”.

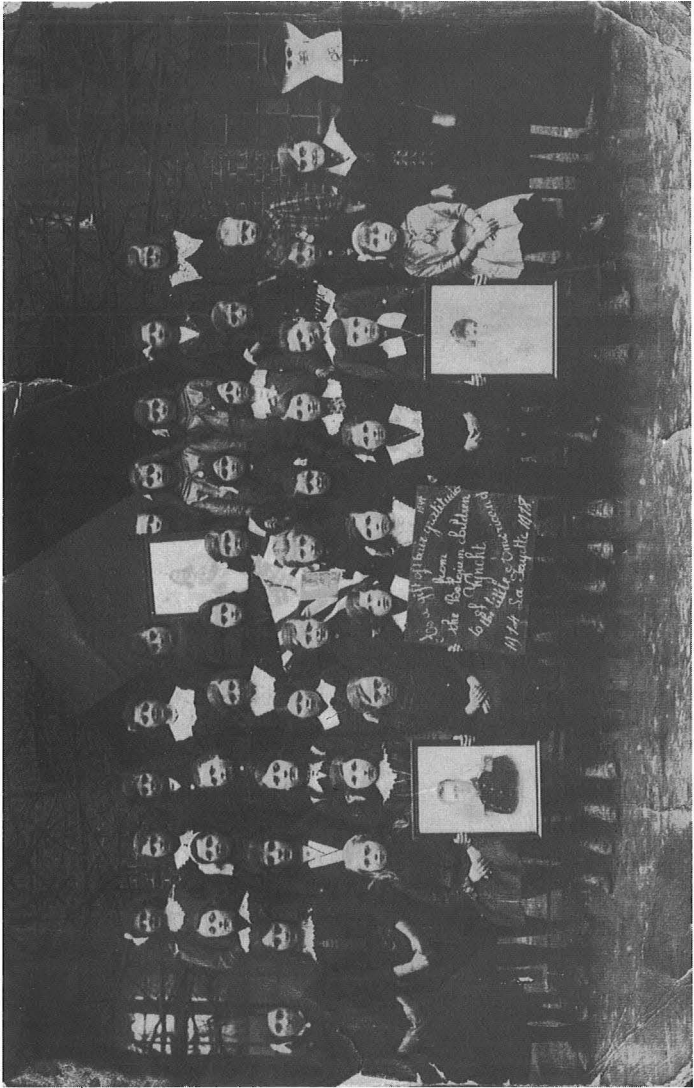
‘t Comiteit was nationaal, provinciaal en gemeentelijk gestructureerd, waarbij ieder gemeentelijk comité ook nog eens was opgesplitst in verscheidene sub-comités: soepbedeling, vlees, kleding, enz. De comités regelden de aanvoer en de rantsoenering van de diverse goederen.

Aan het hoofd van de organisatie in Amerika stond Herbert Hoover, die tussen 1929 en 1933 het nog tot president zou brengen. In België stond de vereniging onder het beschermheerschap van Brand Whitlock, de toenmalige Amerikaanse ambassadeur naar wie later een laan in Brussel werd genoemd en Ernest baron Solvay van de gelijknamige Belgische multinational.

In 1917 raakten ook de VS actief betrokken bij de oorlog, zodat de steun van daar stopte. Maar het Comité, de structuur en de werking bleven bestaan.

Kort na de oorlog werden in 1918 en 1919 in zo goed als alle scholen klasfoto’s gemaakt. De gemeenten stuurden die dan op naar de desbetreffende Amerikaanse gemeenten. De foto’s in kwestie zien er bijna overal gelijkaardig uit qua inscenering, zij het met kleine accentwijzigingen¹. Dergelijke foto’s zijn overigens zeer gegeerd door verzamelaars.

¹ Zie hiervoor ook: JAN LUYSSAERT, *Landegem, een beeldige geschiedenis*, in *Het Land van Nevele*, jg. XXIX, afl. 3, blz. 214. Opvallend is de Vlaamse Leeuw. Op andere gelijkaardige gekende foto’s uit de streek zoals Astene, Vinkt en Deinze is deze niet vermeld.

Hierbij zien we een klasfoto uit Vinkt die werd genomen op de koer van de voormalige meisjesschool, één van de vele kloosterscholen die werd opgericht door de orde van Sint-Vincentius à Paulo uit Deinze.

Typisch zijn de foto's van het Belgische vorstenpaar (Albert I en Elisabeth). Ook in Vinkt zien we de Amerikaanse en de Belgische vlag, die ook elders nooit ontbreken. Op sommige andere foto's vonden we ook een afbeelding van Belgisch Kongo en een zwarte rouwvlag.

Typisch is ook de afbeelding van Christus. Elders zien we soms een foto van Maria.

Op het identificatiebord staat te lezen: "As a gift of their gratitude from the Belgian children of Vynckt to the little American of La Fayette 1917 1918". Het was voor ons onmogelijk iedereen te herkennen. Er werd ons enkel uiterst rechts Majella Tytgat aangewezen. Wie de andere meisjes en de zuster nog kent, mag ons dat dan ook gerust meedelen.

In de volksmond ontstonden vrij vlug allerlei liedjes over de Eerste Wereldoorlog in het algemeen en 't Comiteit in het bijzonder. Hierna volgt een dergelijk versje dat in de streek van Gent werd gezongen op de melodie waarop Walter De Buck later de tekst van "Mijne vlieger..." zette.

Zie ze lache, Mie en Piet,
omda k-ik kloefkes droage,
Moar beschoamd en ben ek nie,
In 't gehiel toch nie.
Vanwoar da'n die kloefkes zijn,
Da zeg ek nie verlege,
'k Hè ze gelijk gruoet en klein
van 't Comiteit gekrege.

Stefaan DE GROOTE, Bachte-Maria-Leerne

VRIJBUITERS IN HET LAND VAN NEVELE (1584-1609)

Vrijbuiters moeten in onze streken worden gesitueerd tijdens de periode 1584 tot 1609, een uitermate woelige tijd.

In de loop van de zestiende eeuw raakten de Nederlanden (ongeveer de huidige Benelux met Frans-Vlaanderen) in de ban van nieuwe godsdienstige (protestantse) opvattingen. Deze gebieden waren echter op dat ogenblik in het bezit van de rooms-katholieke koning van Spanje. Deze stuurde een leger onder leiding van hertog Alva en dat betekende meteen het begin van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) die verwoestend zou zijn voor de Nederlanden.

Voor het rooms-katholicisme is het hier zelfs kantje boordje geweest. Indien de Spaanse troepen niet met harde hand de oude orde hadden hersteld, dan was het huidige Vlaanderen wellicht volledig onder invloed van het protestantisme gekomen.

De Spanjaarden werden echter te land en ter zee regelmatig verslagen, te land herhaaldelijk door Maurits van Nassau die een behendig legeraanvoerder was en ter zee door de Engelsen. Zij versloegen de Spaanse Armada in 1588. Hiermee was de macht van de Spanjaarden gebroken. Zij zouden er niet meer in slagen de volledige Nederlanden onder hun controle te houden.

Ondertussen was een groot deel van de plaatselijke bevolking uit angst voor de terreur naar het Noorden gevlucht. De komst van legertroepen betekende voor de plattelandsbevolking telkens een nachtmerrie, waarbij allerlei goederen in beslag werden genomen. De zich vervelende soldaten doodden de tijd met het verwoesten en in brand steken van eigendommen en het vermoorden van onwillige landlieden.

Pas toen het hier wat rustiger werd, zou een deel van deze families naar hun dorpen en steden terugkeren. Een flink deel emigreerde echter definitief, waaronder heel wat kunstenaars, cartografen, handelaars, ambachtslieden,...

Een aantal onder hen vervoegden de troepen van wat later de Verenigde Provinciën zouden worden en sommigen zouden opnieuw af en toe opduiken in deze gebieden, maar dan als vrijbouter.

De Noordelijke of de Staatse troepen beschouwden de strijd, ondanks de val van de belangrijkste Vlaamse steden, nog niet als beslecht. Vanuit steunpunten zoals Axel, Sluis, Terneuzen en Oostende vielen zij in kleine en grote bendes nog vele jaren het Vlaamse platteland aan.

Voor de plaatselijke overheid, die zich toen moeizaam staande hield, ging het hier om: “Rabauwen ende Boefven ghenoeemt Vrybuyters, onder egheen solt staende, dan alleenlyck levende op den Roof ende straetschenderye”. Zij konden niet echt rekenen op de hulp van de Spanjaarden die vooral de steden, zoals Oostende en Sluis, belegerden.

Achiel De Vos die ooit over de vrijbuiters een werkje samenstelde, beschreef hen als “guerilla”, “verzetsstrijders” en “paracommando”.¹

Pas binnen een aantal recentere studies kwam duidelijk een nog meer genuanceerd beeld naar voren. Dit geldt zeker bij Els Guillemyen die in het kader van een licentiaatthesis een uitgebreid onderzoek deed voor de Kasselrij Kortrijk.²

Uiteindelijk kunnen vrijbuiters worden beschouwd als soldaten die, in dienst van het Noorden, meestal in kleine groepjes op het vijandelijke Zuiden werden losgelaten.

Toch is de grens tussen soldaat en bandiet niet altijd te trekken. Aan beide kanten waren er rondzwervende en gedeserteerde soldaten die de bevolking terroriseerden. Zo werd Gillis Vander Moere uit Lotenhulle op 22 juni 1581 opgehangen omdat hij diefstallen had gepleegd, “*hantant les voleurs et vrybuters*”.

Maar vooral de vele buitenlandse soldaten, zoals Spanjaarden en hun o.a. Ierse en Waalse bondgenoten, waren zoals hoger vermeld niet populair en men hoopte de Vlaamse bevolking op de hand van het Noorden te krijgen.

¹ DE VOS ACHIEL, *De strijd tegen de vrijbuiters binnen de kasselrij van de Oudburg, in Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, voorlichtingsreeks nr. 18*, Gent, 1975.

² GUILLEMYN ELS, *De vrijbuiters: XVIde-eeuwse guerillastrijders als voorposten in de Tachtigjarige Oorlog*, uitgeverij Decock, Aartrijke, 1990.

Tegelijkertijd werden nogal wat goederen en financiële middelen verworven die konden worden gebruikt in de strijd. Tenslotte was het een goede zaak dat vijandelijke Spaanse soldaten niet elders konden worden ingezet.

Het toenmalige Land van Nevele lag voor het overgrote deel in de Kasselrij Oudburg, zijnde een soort administratieve onderverdeling van het graafschap Vlaanderen. De overheid van de Kasselrij Oudburg was verantwoordelijk voor de veiligheid en het innen van de belastingen.

Men zat op het einde van de 16de eeuw echter in een vicieuze cirkel. Men kon geen belasting heffen want er was bijna niemand meer om te taxeren en doordat er geen geld was, kon men nauwelijks instaan voor de veiligheid. En omdat er geen veiligheid was, bleven de mensen weg.

Hierna beschrijven we de toestand in een gebied waarvan het grootste deel werd gevormd door de zgn. Roede of Land van Nevele.

Het ging over de dorpen Bachte, Sint-Maria-Lerne, Sint-Martens-Lerne, Vinkt, Zeveren (gedeeltelijk), Meigem, Poesele, Lotenhulle, Landegem, Vosselare, Baarle³ en Nevele zelf.

In 1584 behoorden Hansbeke en Merendree tot de Roede van de Oudburg in engere zin. Zij werden in algemene zin wel tot het Land van Nevele gerekend. Een stukje van Zeveren stond onder controle van de Roede van Deinze. De Roede van Deinze behoorde al tot een andere Kasselrij, nl. die van Kortrijk.⁴

Eerste vermelding van vrijbuiters

Reeds direct na de val van Gent op 17 september 1584 waren er veel meldingen van vrijbuiters. De toenmalige bestuurders probeerden de aanval- len in te dammen door de aanleg van een fort in IJzendijke. Later volgde een gelijkaardige versterking in het Sas van Gent.

Op 27 oktober 1584 werd Hans Vander Moere fs Pieter alias Sconart, afkomstig van Lotenhulle, geëxecuteerd. Hij had een volwaardige vrijbuiters- carrière achter de rug. In 1582 verbleef hij bij de rebellen die het kasteel van

³ Baarle zou later worden verenigd met Drongen.

⁴ Het bronnenmateriaal bevindt zich in het Fonds Oudburg van het Gentse Rijksarchief.

Hansbeke bezet hielden, maar hij ging nu alleen op pad.

Hij verwondde Loy van Luggem in Ruiselede en om zijn daad te maskeren schreef de rabauw zich in bij het Spaanse leger. Na een aantal verkrachtingen en roofpartijen werd hij uiteindelijk gevangen genomen.⁵

Volgens het bronnenmateriaal traden de Sluseneers of Oosteneers zoals ze ook werden genoemd in het Land van Nevele vooral op vanaf 1585. In december 1585 groepeerden ze zich in de kerk van Sint-Martens-Lerne en waagden een aanval op Deurle en Sint-Martens-Latem.

De vrijbuiters konden rekenen op de al dan niet vrijwillige steun van de bevolking. Zo werd in 1585 Gheerkin Buick uit Lotenhulle "*wonende up een zeere woeste ghewest omtrent de busschen*" beboet wegens het herbergen van vrijbuiters.

Oprichting legertje ter bestrijding van de vrijbuiters

De overheid van de kasselrij Oudburg bleef echter niet stilzitten en verzamelde een eigen (kleine) troepenmacht onder leiding van de Gentenaar Jacques van Riebeke.

Er sloten zich nogal wat bewoners uit het Land van Nevele aan bij zijn eenheid. We beschikken voor het jaar 1587 over hun namen met de plaats van herkomst en de soort bewapening:

- Jan van Ooteghem, sergeant, Meigem, hellebaard
- Joos van Wonterghem, Vinkt, vuurroer
- Cornelis van Parijs, Poesele, halfpijp
- Daniel Evrard, Meigem, vuurroer
- Filip Goethals, Nevele, vuurroer
- Pieter Stofferis, Landegem, lontroer
- François de Meyere, Merendree, halfpijp
- Geraard Daniels, Nevele, vuurroer
- Lieven Evrard, Meigem, halfpijp
- François Straetman, Nevele, vuurroer

⁵ HOLLEVOET FRANS, *Beroerde tijden in de Roede van Tielt*, in *De Roede van Tielt*, 29^e jrg. nr. 3, september 1998, blz. 132-133.

- Jacob Braet, Nevele, vuurroer
- Hans de Meyere, Hansbeke, lontroer
- Maurus de Wulf, Vinkt, lontroer
- Geraard van der Straeten, Vinkt, lontroer
- Pieter de Hont, Nevele, lontroer
- Rijkaard van Parijs, Lotenhulle, vuurroer
- Filip d'Inghelsche, Vinkt, lontroer.

Als aalmoezenier fungeerde Pieter Truwe, pastoor in Hansbeke en Bellem.

De leden van deze compagnie - op dat ogenblik 77 man - kregen een bescheiden loon, maar dit werd aangevuld met premies bij het gevangen-nemen of doden van de *slusenaers*. Een andere bron van inkomsten was het begeleiden van handelskonvooien, bv. de schepen op de Leie.

Naast dit legertje werd in alle dorpen nog een burgerwacht opgericht onder het bevel van een wachtmeester.

In theorie zag het er goed uit, maar de praktijk liet te wensen over. De vrijbuiters beschikten zoals reeds vermeld over nogal wat sympathisanten bij de plaatselijke bevolking en speelden een kat en muisspel met hun belagers. Heel wat onder hen waren zelf uit de streek afkomstig en kenden alle sluipwegen. Bovendien waren de aanvallen zo veelvuldig dat de kleine troepenmacht keer op keer diende te worden herverdeeld en op verschillende posten gestationeerd.

De eerste slachtoffers

Reeds op 6 maart 1587 sneuvelen Joos van Wonterghem uit Vinkt en Pieter de Hondt uit Nevele. In hun plaats kwam o.a. Pieter de Bleeckere uit Lotenhulle.

Op 5 augustus van hetzelfde jaar viel Sluis in handen van het Spaanse leger maar de kracht van de vrijbuiters bleek ongebroken.

Zowat dagelijks werden acties van de vrijbuiters gemeld. De stadjes in Zeeland en Oostende bleven de uitvalsbasisen. Men overviel inwoners van dorpen en passanten en eiste losgeld. Hierbij dient nogmaals te worden

onderstreept dat de bewoners ook heel wat te lijden hadden van de Spaanse en daarmee geallieerde bezettingstroepen.

Op 5 september 1587 werden opnieuw drastische maatregelen genomen. Alle weerbare mannen dienden zich aan te bieden. De inwoners van Drongen, Nevele, Vosselare, Meigem, Landegem, Lotenhulle, Vinkt, Zeveren, Poesele, Bachte, Sint-Jans-Leerne, Sint-Martens-Leerne, Baarle, Merendree, Hansbeke en Bellem verzamelden zich in het kasteel van Ooidonk. Zij werden er nauwkeurig gemonsterd.

Tussen 10 september en 16 november 1587 volgde de tweede man van de Compagnie van Oudburg, namelijk Jan van Ooteghem uit Meigem, de Gentse kapitein van Riebeke op.

Tijdens een schermutseling in Zeveren werd alvast direct succes geboekt. Vrijbuiters Michel de Costere werd neergeschoten en Guillaume van Daele aan het gerecht overgeleverd.

Verder werden een reeks personen, verdacht van samenspanning met vrijbuiters, ondervraagd maar bij gebrek aan bewijs weer vrijgelaten. De compagnie streed met wisselend succes in Bellem, waar op het Schuurveld een echt vrijbuitersfort was uitgebouwd.

De gruwelijke dood van de Meigemse kapitein Van Ooteghem

De vrijbuiters behandelden hun slachtoffers op een verschillende manier. Gevangengenomen soldaten mochten soms op medelijden rekenen. Dit gold blijkbaar niet voor de officieren.

Op 14 maart 1589 achtervolgde Jan Van Ooteghem een groep vrijbuiters die van plan waren een dag later een konvooi op de Leie te overvallen. Hij ontdekte de groep in hun schuilplaats: een schuur in Kanegem.

De groep was echter te sterk voor de kleine patrouille van Van Ooteghem. De kapitein werd zelf gevangengenomen. Zij bonden hem aan een fruitboom, legden er stro omheen en staken het in brand. Door de pijn van het vuur trok hij nog met "*ghroote fortce de coorde daer mede anden hals ghebonden was*". Toen hij wilde weglopen werd hij neergestoken "*met een pycke*" door een zeker Jans Merschaert fs Jan gezeid Speele (°Etikhove).

Nadien werd Van Ooteghem met twee andere soldaten "*doot ghesmeten ende moordadelick ghebrant*". Heyndrick Mesdach uit Lotenhulle behoorde even-

eens tot deze groep vrijbuiters die betrokken waren bij de gruwelijke moord op de *souverain* van Nevele.

Van Ooteghem, die afkomstig was van Meigem, kreeg na deze gruwelijke dood een waardige begrafenis en werd opgevolgd door jonker Joos Cebelau, heer van Oudegoede.

Hans Merschaert, zijn moordenaar, werd gevat en op 23 februari 1590 naar de brandstapel geleid en gewurgd.

Gedode vrijbuiters werden in die periode als afschrikwekkend voorbeeld langs de openbare weg in Hansbeke aan een driepikkel gehangen met het hoofd naar omlaag.

Het Land van Nevele grotendeels ontvolkt

Hoe was het ondertussen gesteld met de bewoning in het Land van Nevele bij al die ellende?

We zijn hier vrij nauwkeurig over ingelicht op basis van de taxatie (ommestelling) die werd geheven op 3 oktober 1589: Lotenhulle was er het ergst aan toe en totaal verlaten en grotendeels verwoest, Nevele was verlaten voor ongeveer 50%, Vinkt 75%, Meigem 55%, Landegem en Merendree 15%, Maria-Lerne 70%, Sint-Martens-Lerne en Poesele 55%, Bachte 35%, Zeveren en Hansbeke 50%. Vooral Lotenhulle en Vinkt waren dus het zwaarst getroffen. Op die plaatsen werden de meeste soldaten gestationeerd. Niet alleen het leven op het platteland was onmogelijk geworden. Ook het naburige Deinze en Tielt waren verwoest en verlaten. De kinderen werden bij gebrek aan brood met kruiden gevoed.⁶ Groepen wolven doken op in de buurt van de dorpen en zorgden voor bijkomende angst. Wolfenjagers werden ingezet voor het doden van deze roofdieren.

In de periode 1590 tot 1593 kwamen grote delen van het graafschap Vlaanderen onder de controle van de vrijbuiters. In 1591 gonsde het van geruchten over een grootscheepse aanval.

⁶ CASSIMAN ACHIEL, *Geschiedenis van de stad Deinze*, in *KOK-jaarboeken*, 1953-1954, blz. 221-222.

Brandbrieven

Het is Charles Everwijn die vanuit Middelburg in Walcheren begint met het verspreiden van brandbrieven, waarbij geld werd geëist aan dorpsnotabelen en geestelijken.

Hij kleepte dit in als de betaling van een soort belasting voor alle schade die werd aangebracht aan de Verenigde Nederlandse provincies.

Wanneer de contributie werd betaald dan zouden de inwoners van een bepaald dorp niet meer te lijden hebben van de vrijbuiters. Deze brieven arriveerden ook in het Land van Nevele, m.n. in Bachte, Hansbeke, Poesele, Lotenhulle, Sint-Maria-Leerne en Meigem.

Er werd meestal effectief betaald want men besepte dat niet-betaling zware gevolgen kon hebben.

Bij niet-betaling verschenen immers grote groepen vrijbuiters in deze dorpen. Zij roofden alles wat hen kon dienen. Bepaalde notabelen werden ontvoerd en hun eigendommen in brand gestoken.

De Oudburg Gent poogde zoals altijd de toestand onder controle te krijgen door de eenheden te reorganiseren en te herschikken.

De compagnie van Oudburg verspreidde de troepen over de volledige kasselrij. Nevele kreeg twintig soldaten.

Ook vanuit andere kasselrijen werden er soldaten gestuurd. Zo zorgde Kortrijk voor een eenheid in Poeke.

Aanvullend leverden de verschillende dorpen eigen wachtgroepen die meestal geen partij waren voor de vrijbuiters. Voor het Land van Nevele en Drongen werd een dergelijke groep geleid door wachtmeester Guillaume de Croock.

Acties in Meigem en Nevele

Na een paar maanden verslaptte echter de aandacht van de verdedigers. Eind november 1592 doken plots 150 vrijbuiters op in de streek. Zij lieten een spoor van verwoesting na. De kerk van Grammene ging in vlammen op. Hetzelfde gold voor hoeven in Meigem en de molen van Nevele. Minstens één landbouwer vond de dood.

De inwoners van Bellem, Hansbeke en Merendree vroegen dringend "*in desen noodt ende Loopen van de vrijbuiters*" een vervanging voor het verplaatste garnizoen uit Bellem. Oudegoede verzamelde 15 man en stuurde

deze naar de drie dorpen.

In de winter van 1592 staken vrijbuiters zowat overal de kop op en er kwam nu een mobiele eenheid om hen op te sporen en uit te schakelen.

Een jaar later vielen de vrijbuiters Nevele binnen, maakten er verschillende gevangenen en trokken zich met hen terug naar Beernem.

Op 6 mei 1594 waren de troepen van de Oudburg opnieuw over een aantal plaatsen verspreid, waaronder zestien soldaten in Nevele. Op 20 oktober van hetzelfde jaar bevonden zich geen soldaten meer in Nevele, maar waren er wel 25 in Lotenhulle.

Overval in Meigem

Op 24 februari 1595 gebeurde een overval te Meigem. Kapitein Maryn Mestdag, de kapitein van de plaatselijke wacht, werd met enkele andere personen gevangen genomen. Pas na het leveren van proviand voor de troepen werden ze vrijgelaten. Een groep wachters achtervolgde de vrijbuiters tevergeefs tot in Ruddervoorde.

Fort in Lotenhulle

Geleidelijk aan werd de troepenmacht van de Oudburg uitgebreid en nu geconcentreerd op vijf plaatsen, waaronder Lotenhulle. Daar bevonden zich op een bepaald ogenblik 40 soldaten.

Men vroeg met aandrang aan een aantal dorpen zich niet meer te laten intimideren door brandbrieven en geen geld meer te betalen aan de vrijbuiters. Dit gold ook voor Nevele en Merendree. Als compensatie beloofde men meer soldaten te stationeren. De compagnie van Oudegoede werd van 180 naar een sterkte van 295 gebracht. Riebeke had opnieuw de troepen verwoegd en had een eigen compagnie gevormd die werd uitgebreid van 62 naar 110 (30 in Aalter, 30 in Lotenhulle, 25 in Vinkt en 25 in Zeveren).

De pastoor van Vinkt bemiddelde bij de bisschop om de soldaten van de Oudburg te verwijderen uit de kerk en op een andere plaats onder te brengen.

Versterkingen aan de Leie

In 1596 bleek een groot deel van de bevolking te zijn teruggekeerd naar de diverse dorpen. De Kasselrij bouwde in dat jaar nog een fortje in Sint-Martens-Leerne, ter hoogte van het veer aan de Leie.

De Kasselrij bekleeg er zich over dat men de invallen van de vrijbuiters gemakkelijk zou kunnen weerstaan, mochten alle inwoners eendrachtig samenwerken en niet in geheime verstandhouding leven met de vijand. Kapitein Riebeke schreef verbitterd vanuit het fort in Lotenhulle dat hij totaal machteloos stond: *“omme dieswille dat de lantslieden te meschant zijn ende niet clappen”*.

Op een bepaald ogenblik waren twee van deze dorpsbewoners, die werden verdacht van hand en spandiensten, gevangen genomen. Zij bleven echter zwijgen. Verontwaardigd schreef Riebeke: *“Men zoude niet ghelooven hoe cleen bescheet datter in de landslieden es”*.

Vrijbuitersaanval op Lotenhulle

In 1597 vielen de vrijbuiters Lotenhulle aan met de bedoeling het fort in te nemen. Het opzet mislukte, hoewel drie soldaten van de Oudburg omkwamen en de molen en het molenaarshuis opgingen in de vlammen.

Sergeant Jan Bleyaert, tijdelijk bevelhebber van het fort in Lotenhulle, smeekte dat men hem geen soldaten meer zou afnemen om naar Vinkt te sturen. Er waren immers nog eens drie soldaten gesneuveld en er kwamen geen nieuwe rekruten meer binnen. Lotenhulle zal trouwens totaal worden verwoest door de vele gevechten.

Naast Lotenhulle werd hard gewerkt om forten in te richten in Vinkt en Zeveren.

Het aantal ingezette soldaten van de Oudburg bedroeg in 1599 407 eenheden. Aalmoezenier was Jan van der Brugghe, pastoor in Vinkt.

Er werden nu meer vrijbuiters gevangengenomen. Meestal werden ze uitgeleverd aan het gerecht dat hen liet folteren en terechtstellen. Eén van hen was ene Pieter Hovaere uit Aarsele. Hij had de vrijbuiters begeleid bij acties in

Zeveren en Meigem. Hij eindigde aan de galg.

Hans van Eecken uit Temse werd op de brandstapel gebracht. Hij was o.a. betrokken bij een overval in Vinkt waar een officier werd gedood. Hij was ook in Meigem geweest.

Heel wat gevangenen waren verder Engelse huurlingen die aan de zijde van de Verenigde Provinciën mee tegen de Spanjaarden vochten.

Verstoring bruilof in Zeveren

In 1600 leden de Spanjaarden onder leiding van Albrecht, de zoon van Filips II, een smadelijke nederlaag in de buurt van Nieuwpoort.

Toch nam vanaf dat jaar de druk van de vrijbuiters geleidelijk af. Ook de compagnies van de Oudburg verminderden meteen in sterkte.

De reden wellicht was dat de Spanjaarden Oostende volledig hadden omsingeld en heel wat troepen hadden geconcentreerd in Zeeuws-Vlaanderen. In 1604 zou Oostende vallen na een aanval door de gewiekste Spaanse legeraanvoerder Spinola.

De belegering had tienduizenden doden gekost bij de beide partijen, vooral bij de Spanjaarden. Maurits van Nassau had daarvan geprofiteerd door IJzendijke, Sluis en Aardenburg opnieuw in te nemen. Bij de Spanjaarden ontstond ontmoediging en het gevoel dat een militaire overwinning er niet meer inzat.

Eén van de laatstgekende drieste aanvallen door vrijbuiters was een actie in 1604, waarbij een bruiloft in Zeveren werd aangevallen en grondig verstoord. Ook in Meigem werd gebrandschat. Na deze acties werden twee inwoners van Aarsele beschuldigd van medeplichtigheid en opgehangen in Gent.

Na de overval in Zeveren plaatste de overheid 25 soldaten in de kerk.

Op 20 april 1604 werden in Lotenhulle nog vier verdachte personen gevangengenomen.

De Oudburg ging over tot het aanleggen van versterkingen langs de Leie tussen Gent en Deinze, vooral op plaatsen waar een veer is. Nogal wat acties van de vrijbuiters waren er op gericht binnenschepen te overvallen.

Op 7 maart 1605 doodden soldaten vijf vrijbuiters in Aarsele, waaronder Lanck Hals, een timmerman uit Poeke.

Einde acties door Twaalfjarig Bestand

Op 5 mei 1609 sloten Spanje en de Staten der Verenigde Nederlanden het Twaalfjarig Bestand. Het was één van de eerste keren dat een oorlog niet militair werd beslecht maar door het voeren van onderhandelingen.

Het bestand werd plechtig afgekondigd in Gent op 5 mei 1609 en betekende het einde van alle vrijbuitersacties. In de Zuidelijke Nederlanden werd onder het bestuur van Albrecht en Isabella de contrareformatie ingezet. Het was in die periode dat kunstenaars zoals Breughel en Rubens hun mooiste werken zouden schilderen.

Deze opbloei was van korte duur want in 1648 volgde door de vrede van Munster de definitieve scheiding van de Nederlanden.

Stefaan DE GROOTE, Bachte-Maria-Lerne

DE VROEGSTE POSTBEDELING EN DE EERSTE POSTSTEMPELS IN HET LAND VAN NEVELE

De postbedeling vroeger

Dit jaar is het anderhalve eeuw geleden dat in ons land de eerste postzegel werd uitgegeven. België was hierdoor een der eerste landen ter wereld die het initiatief van Groot-Brittannië (1840) volgde. Zoals dit nu nog steeds gebeurt werden de eerste postzegels ontwaard door afstempeling. De organisatie van het postverkeer en het gebruik van poststempels zijn echter veel ouder dan de postzegel.

Van een echte poststructuur was in vroegere tijden geen sprake. Trouwens de Post was in de eerste plaats een recht van de vorsten. Toch maakten reeds sinds de 13de eeuw de schepenbanken in de steden gebruik van “messagiers” of beëdigde boden. Toen de middeleeuwse vorsten, steeds meer in geldnood door de voortdurende oorlogvoering, gingen beseffen dat daar een bron van inkomsten achter schuil ging, werd er aan gedacht dit privilege, mits betaling, uit te breiden naar een deel van de bevolking toe.

Zo waren er in de Middeleeuwen reeds min of meer klokvaste dienstregelingen. In 1490 kwam de oprichting van de keizerlijke koerierdienst van Maximiliaan I tussen Mechelen en Innsbruck tot stand en vanaf het einde van de 15de eeuw werd aan de familie Thurm und Taxis de organisatie van de paardenpost in onze streken toevertrouwd.

Met de komst van de Fransen in 1793 nam de Staat de organisatie van het postverkeer over. Door de aanleg van de eerste spoorweglijnen kwam het postverkeer in een stroomversnelling terecht. De trein zou vanaf dan een hoofdrol vervullen in het postvervoer ten nadele van de paardenpost die tot een bijrol werd verwezen. Voor het nationaal en internationaal postverkeer is het Land van Nevele steeds van ondergeschikt belang geweest in vergelijking met bijvoorbeeld Deinze en Aalter.

In een verdrag van 12 augustus 1679 tussen de *Controleur général des Postes de France* en de *Afgevaardigde van de Magistratie van Middelburg* wordt in de artikels 2 en 3 bepaald dat de brievenpost bestemd voor Frankrijk en Zeeland tweemaal per week zal geruild worden in gesloten verzegelde pakken

te Meulestede of Deinze door de koeriers van beide vermelde posterijen. Deze overeenkomst bleef toegepast tot 1741.

Op de postwegenkaart van 1701 staan tussen Rijsel en Gent de paardenposterijen “Dainse” en “Peteghem” vermeld. Als we deze kaart vergelijken met deze van 1789 dan zien we dat Deinze vermeld staat als postkantoor terwijl Petegem aangeduid staat als paardenpost van de Oostenrijkse Nederlanden. Deze situatie was vermoedelijk ook reeds zo in 1701. Op dezelfde kaart vinden we op de route Namen, Brussel, Aalst, Gent, Brugge de paardenposterij “Altert”. Deze route passeerde vermoedelijk Landegem, Vosselare, Nevele, Poesele en Lotenhulle. In deze gemeenten was echter geen stopplaats voorzien.

Reeds vóór 1700 had Aalter twee postdiensten op zijn grondgebied. Er waren de Koninklijke Posterijen (Thurm und Taxis) gevestigd in de herberg “De drie posthoorns” gelegen op de heerlijkheid “Te Laeke” en uitgebaat tijdens de 17de eeuw door de familie Aernout. Deze stond in voor het internationaal postverkeer.

Door de aanwezigheid van de doortocht van de bargie tussen Brugge en Gent bestond hier ook de Stedelijke Postdienst die instond voor het binnenlands postverkeer. De boden of messagiers wisselden hun “malle” in herberg “Het Cleen Plaisir” terwijl de bargie de herberg “Sint Huybrecht” als pleisterplaats aannam.

In 1789 is de paardenposterij van Aalter niet meer vermeld en gebeurde het postverkeer van Gent naar Brugge over Eeklo.

In het Land van Nevele werd de administratieve post bezorgd door gemeentelijke boden of messagiers. Zij brachten vanuit de diverse gemeenten de poststukken te paard naar Gent. De brieven waren opgeborgen in een lederen zak “de malle” die aan het zadel bevestigd was. De gemeentelijke bode nam ook privé-briefwisseling mee wat hem een niet onaardige bijverdienste bezorgde. In 1827 gaf dit zelfs aanleiding tot het verlagen van de wedde van de Nevelse bode Jacobus Verleye.

Uit de 18de-eeuwse almanakken van Gent kunnen we afleiden dat de landelijke postbedeling vanuit Gent reeds een voortreffelijke structuur kende. Zo vertrok in 1772, alle maandagen en vrijdagen, vanuit de “Maegd van Gendt”

Landelijke brievenbesteller tweede helft 19de eeuw.
Afbeelding vzw Pro-Post.
(Verzameling A.Bollaert)

op de Korenmarkt een bode met brieven bestemd voor de gemeenten Nevele, Vosselare, Sint-Martens-Leerne, Sint-Maria-Leerne, Bachte, Zeveren, Meigem, Vinkt, Lotenhulle, Poesele, enz. De boden beschikten over een posthoorn waarop ze op geregelde tijdstippen bliezen om zich aan te kondigen in de dorpen.

Bij de Belgische onafhankelijkheid waren er in ons land slechts 120 postkantoren. Om de gebrekkige toestand van het net te verbeteren werd bij Koninklijk Besluit van 29.12.1835 overgegaan tot het oprichten van een nationale landelijke postdienst. De officiële indienststelling werd pas bekrachtigd in het Staatsblad van 1 september 1836. Het doel van deze nieuwe dienst was tweevoudig: het bestellen aan huis van de brieven aan de geadresseerden en het ophalen van de brieven. Om te voldoen aan dit tweede punt moesten in de landelijke gemeenten postbussen worden geplaatst. Er was voorgeschreven dat deze in de muur van een passend gebouw moesten worden ingemetseld. Een rondschrijven van 9 juni 1846 bepaalde dat de oude bussen moesten vervangen worden door nieuwe en dat ze nog enkel mochten geplaatst worden in de gevel van het gemeentehuis of de kerk.

Het postkantoor dat in het begin van de 19de eeuw het dichtst bij de Nevelse regio was gelegen, bevond zich te Deinze. In een Ministerieel Besluit van 9 april 1835 lezen we dat het één van de 78 nieuwe distributiekantoren is die waren opgericht. Het komt onder de directie van Gent te staan. Vanaf 1840 zullen praktisch alle ons omliggende gemeenten door dit postkantoor worden bediend met uitzondering van de gemeenten langs de spoorlijn Gent-Brugge die door de landelijke post van Gent werden bezocht. Nevele, als kantonhoofdplaats, lag niet (meer) langs een belangrijke postroute en bij de aanleg van het spoorwegennet heeft deze gemeente zowel letterlijk als figuurlijk de trein gemist. Later, met de oprichting van postkantoren in de kleinere gemeenten, kwam vanzelfsprekend een einde aan de rechtstreekse bedeling vanuit Gent en Deinze.

De poststempels

Het afstempelen van de brieven ontstond in 1661 in Engeland. Holland volgde in 1667. Het postkantoor van Gent was het eerste in ons land dat een handstempel gebruikte om de brieven af te stempelen. In tegenstelling tot wat wij nu kennen werd in het begin de afstempeling niet bij vertrek maar bij

Brief verstuurd van Hansbeke (postbusstempel Q) naar Gent op 17 juli 1839 via Deinze (Verzameling A. Bollaert)

Brief verstuurd van Landegem (postbusstempel AH) naar Gent op 2 februari 1856. De brief werd afgestempeld in het postkantoor van Hansbeke. Op de zegel werd de streepstempel het nr. 69 aangebracht die was toegekend aan Hansbeke. (Verzameling A. Bollaert)

aankomst op de brieven aangebracht. De stempel stelde een hoorn voor die aan een koord hing.

In Deinze werd voor het eerst bij het verzenden van de brieven een stempel gebruikt in 1776. Vóór dat jaar werd de benaming van de stad manueel aangebracht.

In de postbussen van de gemeenten waar geen postkantoor was gevestigd bevond zich een ronde of zeshoekige stempel met één of twee letters, eigen aan de postbus en dus ook eigen aan de gemeente. Deze postbusstempel werd bij het lichten van de bus door de bode op de brief aangebracht. De verzamelde post werd dan naar het postkantoor gebracht waar de brieven werden afgestempeld met de datumstempel van het kantoor. In het postkantoor dat instond voor de bedeling van de post aan de geadresseerde werd vervolgens op de keerzijde van de brief de stempel van het ontvangende kantoor geplaatst. Een brief verstuurd via de landelijke postdienst moest dus steeds drie stempels bevatten: de postbusstempel, een vertrekstempel en een aankomststempel.

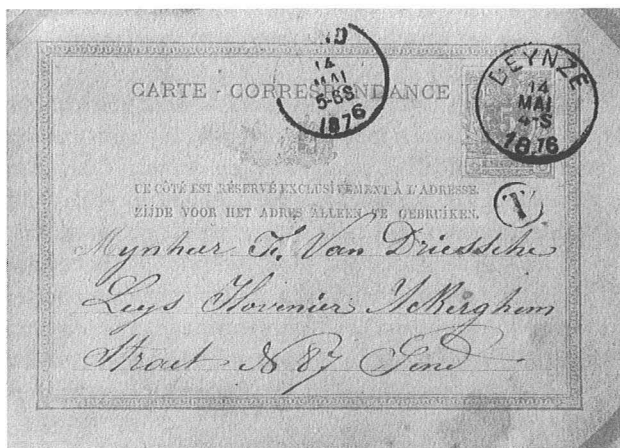
Deze werkwijze betekende ook dat het de bestemming was die de briefport betaalde, wat in deze periode niet ongevoel was. Wie om een of andere reden zelf de briefport wenste te betalen diende zijn brief af te geven in een postkantoor om daar het verschuldigde bedrag te vereffenen.

Rond de postbusstempels is reeds heel wat studiewerk verricht maar gezien heel wat brieven in privé-verzamelingen berusten, is de postbusstempel van vele gemeenten soms moeilijk te achterhalen, temeer daar deze stukken (vooral de gemeenten van het Land van Nevele) niet zo veelvuldig voorkomen. Voor het identificeren van een postbusstempel hebben we dus een brief (omslag) nodig waarbij de inhoud nog voorhanden is. Dit sluit echter nooit uit dat de brief om praktische redenen in een andere gemeente zou gepost zijn. Om honderd procent zeker te zijn hebben we dus meerdere exemplaren nodig. Om zekerheid te hebben over sommige postbusletters op poststukken, zonder adres van de afzender, raadpleegden we de bevolkingsregisters van de desbetreffende gemeenten.

H. Van De Veire legt in zijn studie *De rurale Postdienst in West-Vlaanderen 1836-1900* enkele algemene constataties vast die wat onze persoonlijke vaststellingen en de reeds verschenen publicaties over deze materie voor onze

Brief verstuurd van Nevele (postbusstempel R) naar Bergen op 8 mei 1838
 via Deinze. SR = Service Rurale (Landelijke Post).
 (Verzameling A.Bollaert)

Brief verstuurd van Sint-Martens-Latem (postbusstempel T) naar Gent
 op 4 mei 1876.
 (Verzameling A.Bollaert)

streek niet steeds van toepassing zijn. Voorzichtigheid is dus geboden. De drie regels die Van De Veire opsomt zijn de volgende:

1. er bestaat een alfabetische volgorde in de keuze van de postbusletter; deze volgorde werd vastgesteld bij de eerste ronde-indeling;
2. de busletter J werd niet gebruikt om verwarring met de I te voorkomen;
3. eens een busletter werd toegewezen, behield deze haar letter, zelfs al werd deze gemeente later in een andere ronde ingeschakeld.

Enkel punt 3 lijkt ook voor het Land van Nevele algemeen van toepassing.

Lijst van de kantoren en postbusstempels in het Land van Nevele in vorige eeuw

Alvorens de opsomming van de gemeenten uit het Land van Nevele aan te vatten geven we hierna kort de situatie in Aalter en Deinze omdat deze kantoren eveneens instonden voor de postbedeling van meerdere gemeenten in het Land van Nevele.

Aalter: Voordien paardenposterij met postbusletter **M** in een cirkel (tussen 1837 en 1840). Op 1 februari 1840 werd een uitreikingskantoor opgericht dat afhing van Deinze. Vanaf 1847 afhankelijk van Gent. Station-Ontvangerij sinds 1 augustus 1850. Tot het einde van de eeuw steeds ontvangerij gebleven.

Deinze: Door zijn strategische ligging op de weg van Gent naar Rijsel was hier reeds zeer vroeg een paardenposterij gevestigd. Deinze staat vermeld als uitreikingskantoor van Gent in 1795, 1823 en 1835. Ontvangerij sinds 15.02.1836 met als uitreikingskantoren Deinze zelf, Aalter en Kruishoutem.

De postbusstempels waren volgens de Wetgever in gebruik sinds 1836, toch vinden we voor onze streek pas de eerste afstempelingen terug in 1837. De laatste afstempelingen dateren van omstreeks 1895. Naarmate het brievenverkeer toenam werd het aanbrengen van de postbusstempel stilletjesaan achterwege gelaten.

Achter de naam van de gemeente vermelden we eerst de plaats van de postbus (in 1846), daarna de postbusstempel (voor de hierna opgesomde gemeenten bevindt deze zich steeds in een cirkel) en een jaartal indien het gaat om stukken uit onze eigen verzameling. De andere gegevens, zonder jaartal, zijn overgenomen uit veilingcatalogen van postwaardestukken (zie geraadpleegde werken).

Bachte-Maria-Leerne: gemeentehuis - **O** (1848) - Steeds bediend door Deinze.

Hansbeke: gemeentehuis - **Q** (1838) - In 1836 afhankelijk van Deinze. 1.02.1840 tot 24.06.1844: Aalter. 25.06.1844 tot 30.04.1850: Zomergem. 1.05.1850 tot 30.11.1850: Gent. 1.12.1850 tot 31.01.1855: Aalter. Op 1.02.1855 werd Hansbeke een uitreikingskantoor dat Bellem, Landegem, Merendree, Nevele en Poesele bediende. Vanaf 28.12.1858 ontvangerij.
(Opm.: Bij Ministerieel Besluit van 22.06.1850 zou een uitreikingskantoor worden opgericht. Bij gebrek aan convenabele lokalen werd dit kantoor echter nooit geopend).

Landegem: onbekend - **AH** (1856) - Bediend door Gent en vanaf 01.02.1855 door Hansbeke. Station-Ontvangkantoor sinds 1865 met postbedeling in Landegem en Merendree.

Lotenhulle: herberg “de dry koningen” op het dorp - **S** - Vanaf 1836 afhankelijk van Deinze. Vanaf 20.11.1850 afhankelijk van Aalter en vanaf 25.11.1879 tot 1896: onder-ontvangerij die Poeke bediende.

Meigem: gemeentehuis - **onbekend** - Bediend door Deinze en vanaf 30.06.1865 door Nevele.

Merendree: onbekend - **AG** - Bediend door Gent (in 1808 driemaal per decade - vanaf 1824 dagelijks) en vanaf 01.02.1855 door Hansbeke. Vanaf 1865 bediend door Landegem.

Nevele: herberg “den post” in de Tieltstraat - **R** (1838) - Bediend door Deinze en vanaf 01.02.1855 door Hansbeke. Uitreikingskantoor vanaf 30.06.1865 dat Meigem, Poesele en Vosselare bediende.

Poeke: gemeentehuis - **F** - Bediend door Deinze en vanaf 20.11.1850 door Aalter. Vanaf 25.11.1879 afhankelijk van Lotenhulle.

Poesele: gemeentehuis - **O** (1843) - Bediend door Deinze en vanaf 20.11.1850 door Aalter. Vanaf 1.02.1855 door Hansbeke en vanaf 30.06.1865 door Nevele.

Sint-Martens-Leerne: gemeentehuis - **T** (1876) - Bediend door Deinze.

Vinkt: gemeentehuis - **I** (1840) - Bediend door Deinze.

Vosselare: gemeentehuis herberg "la couronne" - **onbekend** - Bediend door Deinze en vanaf 30.06.1865 door Nevele.

Zeveren: gemeentehuis - **H** (vermoedelijk) - Bediend door Deinze.

André BOLLAERT, Poesele

Geraadpleegde literatuur

BOLLAERT A., *Een stukje lokale postgeschiedenis*, in Het Land van Nevele, jg. XIV (1983), afl. 2, pp. 95-105.

DE BAETS H., *Postgeschiedenis en postmerken van Aalter*, Fisto-studie nr. 10, 1987.

DE CLERCQ L., *De landelijke postdienst van Gent*, Sint-Niklaas, 1975.

DE CLERCQ L., *De paardenposterij Het Vlaams Hoofd*, Sint-Niklaas, 1975.

DE DONCKER W., *De postmerken van de met Aalst samengevoegde gemeenten*, Fisto-studie nr. 22, 1989.

DE JAEGER N., MAENHOUT W., *De postgeschiedenis en de postmerken van Zomergem*, Fisto-studie nr. 32, 1992.

HERLANT L., *Prefilatelistische postmerken van België*, Brussel, vzw Pro-Post, 1982.

LAMBERT W., *Postgeschiedenis stad Deinze*, Gavere, 1991.

MAILLART P., *Carte générale des bureaux et ténaces des postes des Pays-Bas-Autriciens dédié à son altesse monseigneur Charles, Anselme, Prince de la Tour et Tassis*, Brussel, 1789.

MONTANUS D., *Almanach ofte oprechten Nederlandschen Hemelmeter voor 't Schrikkel-Jaer ons Heeren Jesu-Christi MDCCCLXXII*, Wdw. Michiel Goesin, Gent, 1762.

STIBBE J., *Dictionnaire des Bureaux de Poste de Belgique 1830-1914*, Brussel, 1969.

VAN DE VEIRE H., *De rurale postdienst in West-Vlaanderen 1836-1900*, Leuven, 1982.

VAN DE WIELE W., *De postgeschiedenis van Deinze - de prefilatelie tot 1836 en de landelijke postdienst tot 1896*, Fisto-studie nr. 41.

Veilingcatalogen uit de jaren '70 en '80 van de veilingshuizen Corneille Soeteman, Hermes, Interphila en Story Post.

TOVERIJ IN VINKT TIJDENS DE ZEVENTIENDE EEUW

Men verwijst al eens met nostalgie naar het vroegere dorpje waar alles vreedzaam, gezapig en idyllisch zijn gang ging. Toch had het leven in een kleine landbouwgemeenschap ook zijn donkere kanten. We denken hierbij aan de soms verstikkende sociale controle, het vele bijgeloof en het geroddel rond vermeende hekserij en toverij.

Wat dit laatste betreft, beschikken we voor het Land van Nevele over het onvolprezen werk dat Theo Penneman heeft verricht in de jaren zeventig¹. Hij registreerde bij een aantal bejaarde inwoners talloze verhalen die te maken hadden met heksen, weerwolven, tempeliers,...

Op zich allemaal onschuldig natuurlijk. Een paar eeuwen geleden was dit echter helemaal niet zo vrijblijvend. Vaak werd die roddel gebruikt om mensen te beschuldigen en genadeloos af te rekenen met hen die (zogenaamd) uit de pas liepen, vreemd deden of zich onttrokken aan de kerkelijke verplichtingen.

Een hoogtepunt van deze vervolgingen gebeurde in het Vlaanderen van de zestiende en zeventiende eeuw, vreemd genoeg toen humanisme en wetenschap er sterk op vooruitgingen. In onze streken werd echter met harde hand het katholicisme opnieuw ingevoerd na een (korte) periode van protestants overwicht. Gekende heksenprocessen uit de nabije omgeving zijn o.a. deze van Arnouldyne van Rechem uit Deinze (1599) en Tanneke Sconynx uit Gottem (1603).²

Het zijn inderdaad tragische voorbeelden van personen die werden beschuldigd van (zogezegde) toverij en hekserij en na vreselijke foltering en verbannen, verdronken of - zoals meestal gebeurde - op de brandstapel terechtwamen. Leuk als bijkomstigheid, en wellicht soms de echte reden, was dat men de bezittingen van de betrokkene in beslag nam.

Deze vervolgingen gingen zeer ver. Zo werden volgens de inquisiteurs zelfs

¹ T. PENNEMAN, *Volksgeloof en volkssagen in het Land van Nevele (1840-1974)*, in *Het Land van Nevele*, jg. XIII, afl. 3-4.

² Vooral professor dr. Jan Monballyu heeft ondertussen heel wat onderzoek verricht i.v.m. deze processen en rechtspraak.

mensen die niet geloofden in toverij en hekserij meteen als ketter beschouwd³. Over de heksenprocessen schreef ondermeer de Leuvense hoogleraar Fernand van Hemelryck een heel lezenswaardig boek.⁴ Vooral vrouwen werden van hekserij en toverij beschuldigd. Veel had te maken met de tweederangspositie van de vrouw, niet alleen binnen de godsdienst maar ook algemeen maatschappelijk.

Zo was er in de streek van Olsene en Dentergem in de periode 1660 en 1668 nog een ware epidemie van hekserij en toverij. Dit had enkel te maken met de baljuw Philip van Biesbrouc die meedogenloos optrad als heksenjager en erin slaagde tal van mensen te beschuldigen en ter dood te brengen.

Op een bepaald ogenblik in de 17de eeuw probeerde de rechterlijke overheid, in casu de Raad van Vlaanderen, toen de hoogste juridische kamer in onze streken, wat vat te krijgen op deze lokale rechtspraak met haar vele excessen.

Landbouwer Maurus Lootens...

Dit is waarschijnlijk de redding geweest van ondermeer Maurus Lootens die door de rechtbank (leenhof) van Vinkt in 1665 werd beschuldigd van toverij. Naast vele andere voorbeelden wordt zijn geval ook behandeld in het interessante boek "Spel en kwel in vroeger tijd".⁵

Vinkt was in de periode 1656 tot 1673 een zelfstandige dorpsheerlijkheid⁶ die toen niet gecontroleerd werd van de heren van Nevele. Typisch voor een heerlijkheid, eigenlijk het domein van een lokale adellijke heer of belangrijke landbouwer, was dat het de zetel vormde van een lokale rechtbank (leenhof). Deze rechtbank, ook vierschaar genoemd, omvatte in Vinkt een baljuw, amman, zeven schepenen en een officier. Vinkt hing af van het opperleenhof van de Oude-Burcht. Men behandelde er zowel burgerlijke zaken als straf-

³ Staat in het beruchte boek van Malleus Maleficarum uit 1486 dat een handleiding vormde voor het voeren van heksenprocessen.

⁴ Fernand VAN HEMELRYCK, *Heksenprocessen in de Nederlanden*, Davidsfonds, 1982, 230 blz.

⁵ Willy L. BRAEKMAN, *Spel en kwel in vroeger tijd, verkenningen van charivari, exorcisme, toverij, spot en spel in Vlaanderen*, Stichting Mens en Cultuur, 1992, blz. 382.

⁶ Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT, *Vinkt*, eerste reeks, arrondissement Gent, zesde deel, Gent, 1864-1870, blz. 12

zaken. Een typische straf in die periode was het vastbinden van de betrokkene aan een schandpaal. De heer van Vinkt was toen Jan-Baptist de doys, een familielid van de heer van Nevele. In 1673 verloor Vinkt de status van onafhankelijke heerlijkheid en kwam opnieuw onder rechtstreekse controle van de heer van Nevele, die resideerde in het kasteel van Ooidonk.

De zaak van Maurus Lootens is eigenlijk een mooi voorbeeld van de dorpsmentaliteit uit die periode. De procesbundel ervan wordt bewaard in het Gentse rijksarchief⁷. Zoals meestal gebeurde, werd Maurus beschuldigd op basis van loze geruchten.

Hij was een landbouwer die waarschijnlijk in Aarsele woonde, op dat ogenblik naar schatting zestig jaar oud en gehuwd met Mayken van Nieuwenhuyse. Hij werd scherp geobserveerd want reeds zijn grootvader Laureijns en zijn grootmoeder Lippijne Strobbe hadden al een reputatie te kunnen toveren.

Zijn alter ego was Frans Van Damme, de Vinktse baljuw die een dossier tegen hem samenstelde. Bij het verzamelen van de feiten die moesten aantonen dat Lootens zich bezondigde aan toverij kon hij blijkbaar rekenen op de steun van een groot deel van de plaatselijke bevolking. Van Damme maakte de zaak aanhangig bij het leenhof in Vinkt en maar liefst zestig mensen kwamen ten nadele van Maurus Lootens getuigen.

Hoewel de aanklacht 75 punten omvatte, zijn echte, geloofwaardige en ernstige feiten natuurlijk niet aanwezig. Alles had te maken met roddel en persoonlijke factoren.

Bepaalde getuigen merkten op dat ze Lootens regelmatig, al dan niet vroeg in de morgen, in een zeer opgewonden staat hadden gezien. Men aarzelde niet om dit in verband te brengen met diens contacten met de duivel.

... die beter melk kon karnen...

Vooral zijn broer Joos die hem niet kon luchten beschuldigde hem openlijk. Deze Joos had nogal wat ziekte en miserie in zijn huisgezin. De tegenslag en andere *miserien* werden door Joos en zijn vrouw, Joosijne van de Walle, aan broer Maurus toegeschreven, *segghende*: 'Indien Maurus, mijn broeder,

⁷ RAGent, Raad van Vlaanderen, nr. 6943 (laatste stuk).

tooveren can, gelijc menhem naer seght, het is hij diet mij al doet ende niemand anders. Hij heeft ghenouch gedaen om te sterfven'.

De woede van Joos had ook te maken met het feit dat hij er nauwelijks in slaagde boter te karnen, terwijl Maurus en zijn echtgenote op dit vlak blijkbaar natuurtalenten waren. Deze prestaties werden meteen beschouwd als het gevolg van toverkunst.

... kinderen en vee ziek maakte...

Kinderen werden soms heel onverwacht ziek en dit gebeurde nadat Maurus in het huis was geweest.

Dat verklaarde de smid Jacques van de Walle uit Poeke maar ook de landbouwers Oste, Anthonijn Schepens uit Vinkt en Pieter Verstraeten uit Poeke.

Ook koeien waren ziek geworden door een tussenkomst van Maurus Lootens, zo meende Pieter Erpes uit Vinkt. Zelfs varkens en kippen hadden er last van. Lieven van Renterghem uit Vinkt vertelde voor waar dat door een tussenkomst van Maurus zijn varkens ziek waren geworden. Anderen meenden dat Lootens er de schuld van was dat hun kippen geen eieren meer legden.

Er waren nog andere wonderlijke voorvallen.

Zo reed Maurus op zekere dag met paard en kar naar de molen van Joos Willems. Dit was op zichzelf al verdacht vermits hij *niet ghewoone en was aldaer te doen maelen*. Toen zijn paard echter onder de wieken van de draaiende molen liep, kreeg het een slag, maar bleef daarbij, wonder genoeg, ongedeerd.

... en daarvoor in de gevangenis werd gezet

Hoewel alles niet meer is dan een ophoping van roddelpraatjes en nu gewoon lachwekkend overkomt, waren de gevolgen tragisch voor de man in kwestie. Lootens werd in de boeien geslagen en in de gevangenis opgesloten. De Vinktse baljuw van Damme zag hierbij zijn kans schoon om diens goederen aan te slaan.

Bij de Raad van Vlaanderen vond men echter dat de baljuw te ver ging. Hij werd verplicht dat geld vrij te maken zodat Lootens zijn advocaten kon betalen.

Het laatste dat wij over deze zaak weten is dat Maurus twee advocaten aanstelde, met name meester de Grave en meester Arents. Zij stelden een tegendossier samen na het interviewen van 29 getuigen.

Waarschijnlijk werd de zaak geseponeerd bij gebrek aan bewijzen. Ware de zaak echter enkel door het leenhof van Vinkt beslecht, dan had Maurus Lootens het er wellicht niet levend van afgebracht.

In ieder geval begon in die periode de collectieve verdwazing betreffende hekserij en toverij geleidelijk aan af te nemen, zonder daarom echt te verdwijnen. Eén van de laatst gekende personen in het graafschap Vlaanderen die als vermeende heks werd omgebracht is Martha van Wetteren, die trouwens werd geboren in Landegem. Zij werd levend verbrand in Belsele op 23 oktober 1684⁸.

Nog steeds zijn er bejaarde mensen die via overlevering verhalen over toverij en hekserij kunnen vertellen. Dit blijkt vooral uit het reeds vermelde werk van Theo Penneman. Nauwelijks honderd jaar geleden werden mensen als Tielde Roets⁹ uit Hansbeke, de weduwe Cornelis uit Merendree of Biene De Weirdt uit Bachte-Maria-Lerne als tovenaressen aangewezen. Voor hen werd gelukkig geen brandstapel meer aangestoken.

Stefaan DE GROOTE, Bachte-Maria-Lerne

⁸ Fernand VAN HEMELRYCK, *o.c.*, blz. 169.

⁹ Zie hierover ook A.MARTENS, *Tielde Roets van Hansbeke, een akte van eerherstel*, in *Het Land van Nevele*, jg. XXVIII (1997), afl. 4, blz. 249-253), jg. XXVIII (1997), afl. 4, blz. 249-253).

UIT HET OUDE FOTOALBUM

Het gezin Achiël Vuylsteke-Roygens te Hansbeke, anno 1912

Achiël Vuylsteke was de oudste zoon van Felix en Hendrika Provijn¹. Hij werd op 10 oktober 1861 te Hansbeke geboren. Hij huwde te Lotenhulle op 25 mei 1895 met Maria Philomena Roygens (°Lotenhulle 18.11.1864, †Hansbeke 25.04.1934), dochter van Bernard en Sophia D'Hondt. Hij overleed te Hansbeke op 11 december 1931.

Achiël Vuylsteke was aanvankelijk gemeenteontvanger en onderwijzer, later gemeentesecretaris te Hansbeke, tevens landmeter en zaakwaarnemer. Hij woonde op de hoek van de Merendreestraat, aan de oostzijde van het stationsplein, vanaf 1922 in het herenhuis dat hij in de Merendreestraat tegenover de spoorlijn liet bouwen (nu Merendreestraat nr. 9). Hij was een diepgelovige katholiek, een missievriend, een lekenapostel, een plichtsbewuste ambtenaar, raadsman en bemiddelaar, voorzitter van de Conferentie van Sint-Vincentius a Paulo² en van de Maatschappij van de Onderlinge Bijstand.

Het gezin Vuylsteke-Roygens telde twee zoons en drie dochters, een kindje stierf in 1899 bij de geboorte. Bijgaande familiefoto dateert van omstreeks 1912.

De kinderen werden in een apostolische geest opgevoed. De meisjes Magdalena en Anna stierven jong. Jozef en Antoon traden in de Orde der Paters Jezuïeten en werden priester gewijd. Jozef overleed tengevolge van een verkeersongeval. Maria stelde zich te Hansbeke liefdevol ten dienste van de parochiale

¹ Felix Vuylsteke verloor zijn echtgenote en vijf van zijn zeven kinderen (waaronder drie volwassenen). In zijn mateloze droefheid bouwde hij, samen met zijn zoon Achiël, op Reibroek aan de hoek van de Driesstraat een kapel toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën. (A.MARTENS, *De kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën te Hansbeke*, in *Het Land van Nevele*, jg. XVIII, afl. 3, blz. 140-160).

² A.MARTENS, *De Conferentie van Sint-Vincentius à Paulo te Hansbeke (1854-1949)*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jaarboek nr. 48 (1997).

Van links naar rechts:
Magdalena (1901-1914), Anna (1897-1919), Achiel Vuylsteke (1861-1931), Maria (1896-1995),
Antoon (1906-1992), Maria Philomena Roygens (1864-1934) en Jozef (1903-1938).

werken, stichtte er een zangkoor, de Eucharistische Kruistocht voor meisjes en de Missiekrans³. Sedert 1952 was ze catechiste van priester Poppe en actief lid van het legioen van Maria op de Sint-Michielsparochie te Gent⁴.

Albert MARTENS, Gent

³ A.MARTENS, *De Missiekrans van Hansbeke*, in *Het Land van Nevele* jg. XIX, afl. 4, blz. 314-343.

⁴ T.PENNEMAN, *Volksgeloof en volkssagen in het Land van Nevele (1840-1974)*, in *Het Land van Nevele*, jg. XIII, afl. 3-4.

ONTGINNINGSGESCHIEDENIS VAN HANSBEKE IN DE SPIEGEL VAN ZIJN PLAATSNAMEN¹

Over de naam Hansbeke werden in het verleden een aantal verklaringen gegeven die variëren van loutere fantasie tot verwarrende interpretaties van het bestaande toponymisch materiaal².

Dank zij de grondige paleografische kennis van Luc Stockman kon een nieuwe verklaring voor de gemeentenaam Hansbeke worden gevonden. Hij identificeerde een foutieve lezing *hanisebeke* in een oorkonde van 1237 als *hamsebeke*³.

Voor de verklaring van de naam Hansbeke gaan we uit van de lezing *hamsebeke*. In die oorkonde van 1237 nopens de tienderegeling te Ursel tussen het kapittel van Doornik en de abdij van Drongen vermeldt Walter van Marvis, bisschop van Doornik, terloops iets over tienden van Bellem die zich uitstrekten *usque ad terminos parochie de hamsebeke*" (tot aan de grenzen van de parochie hamsebeke). De grote tiende van Hansbeke werd in leen gehouden door Zeger van Hamme, waarschijnlijk genoemd naar de wijk Hamme in het noorden van de gemeente⁴.

De zuidelijke grens van de wijk Hamme werd gevormd door de huidige Grote Beek die in oude documenten gewoon de Beek wordt genoemd. In een grote bocht van die Grote Beek lag het Hof van Hansbeke, de kern van de heerlijkheid. Naar alle waarschijnlijkheid was *Hamsebeke* een oude naam voor de huidige Grote Beek⁵.

In *hamse* schuilt *ham*. De fonetische overgang van *hamse* naar *hans(e)* is heel aannemelijk. Zo een overgang vinden we ook in hemd dat in enkele Vlaamse

¹ Dit is een licht gewijzigde versie van mijn artikel verschenen in *Vriendenboek Luc Stockman*, Maldegem, 1998, p. 181-188.

² J. LUYSSAERT, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600, deel III: Het Gentse, Band 1: Hansbeke*, Maldegem, 1995, p. 11. Alle Hansbeekse toponiemen en de verklaringen die in dit artikel worden vermeld, komen uit dit werk.

³ R. MOELAERT, *Uit vijf oorkonden over tienden te Hansbeke*, in *Het Land van Nevele*, jg. XII (1981), afl. 1, p. 391, noot 11bis.

⁴ R. MOELAERT, *a.w.*, p. 389.

⁵ De heer Norbert D'haenens (°1941) leerde op de lagere school in Hansbeke bij meester Albert De Craene dat Hansbeke ten oosten grenst aan Merendree en dat de Hansbeek (nu: Vaardeken) gedeeltelijk de grens is tussen Hansbeke en Merendree.

dialecten (*h*)ende wordt uitgesproken, waarin de *m* zich aanpast aan de volgende medeklinker *d* en ook dentaal wordt⁶.

Ook in *hamsebeke* assimileerde de *m* aan de *s* en werd dentaal *n*⁷. De gemeente Hansbeke kreeg dus haar naam van de beek die oorspronkelijk rond het Hof van Hansbeke liep en de zuidelijke grens van de wijk Hamme vormde.

Het vroegmiddeleeuwse landschap in Hansbeke werd beheerst door de prehistorische Durme en door de droge verhevenheid in de omgeving van de kerk die als het ware gevangen ligt in een bocht van de Grote Beek en als dorpsakker het oudste ontginningsgebied vormde.

De prehistorische Durme ontsprong in de buurt van St.-Joris-ten-Distel, stroomde oostwaarts door het noorden van Aalter en zo verder richting Vinderhoute. Ter hoogte van Hansbeke beschreef ze een noordelijke bocht of meander, maakte zo een diepe insnijding in het huidige grondgebied Zomergem en vormde er de grens tussen Hansbeke en Zomergem (zie kaart 1).

Naar die bocht of inham kreeg de Hansbeekse wijk Hamme zijn naam.

In 1242 bezocht de Doornikse bisschop Walter van Marvis de streek van Bellem en Hansbeke⁸. Vanaf de Hansbeekse plaats Katteschoot⁹ trok hij een rechte lijn naar de toren van Zomergem. Op het snijpunt van die lijn met de aslijn van de Durme liet hij midden in de rivier een grenspaal of *hiltstijl* plaatsen en bakende zo de parochies Bellem, Zomergem en Hansbeke af.

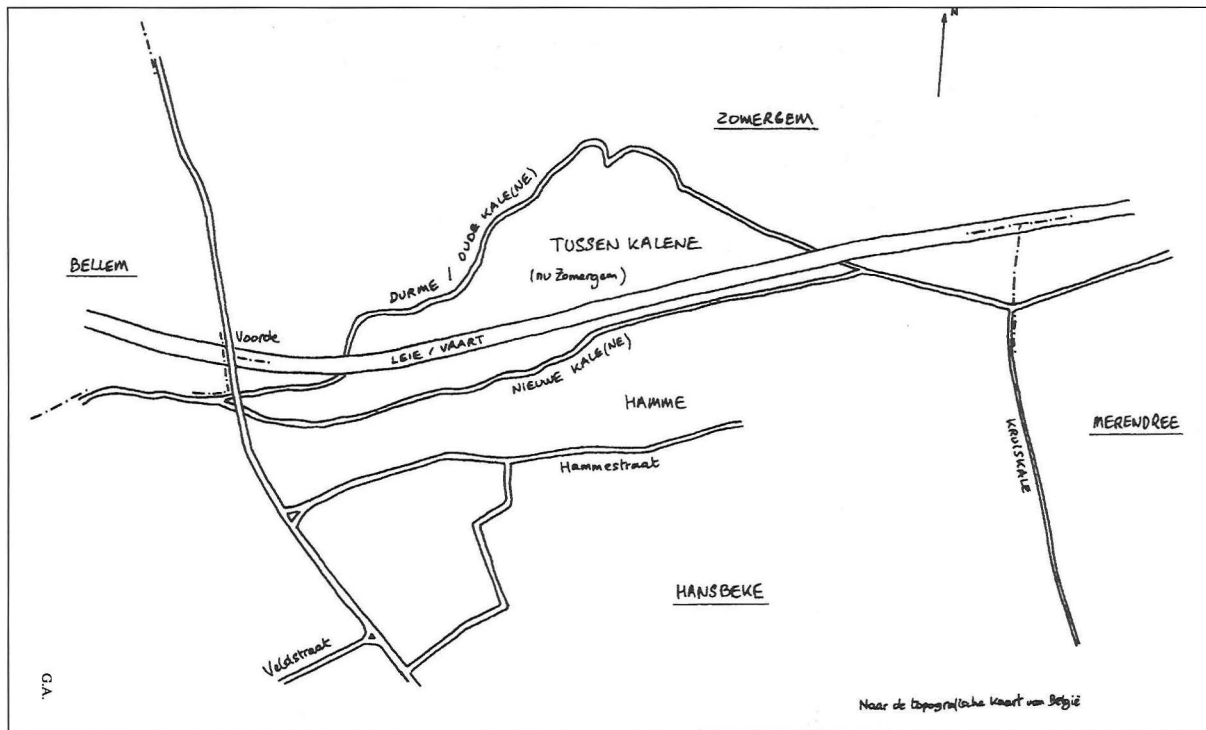
De enige vermelding van de waternaam Durme in Hansbeke is geattesteerd in dat document van 1242 "*ab inde usque ad dormam*" (vanaf hier tot aan de Durme), daarna ontbreekt in Hansbeke elk toponymisch spoor van de Durme. Dit is niet het geval in enkele naburige gemeenten die ook aan de Durme grenzen en waar van de 14de tot de 17de eeuw *Durme* als toponymisch bestanddeel nog geregeld opduikt: Aalter (van 1513 tot 1577) ten *Doerhemhouc* en (van 1513 tot 1516) ten *Dorme*; Lovendegem (enige vermelding in 1398) *de dorme*; Merendree (van 1428 tot 1632) *te duerme(n)*; Vinderhoute (van

⁶ Dentalen of tandmedeklinkers zijn *n*, *d*, *t* en *s*.

⁷ J.LUYSSAERT, *Is Van Gansbeke van Hansbeke?*, in *Het Land van Nevele*, jg. XVII (1986), afl. 4, p. 248-251.

⁸ A.VERHOUSTRAETE, *De rondreis van Walter Marvis, bisschop van Doornik*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 12 (1961), p. 228-236.

⁹ Katteschoot betekent 'een hoger gelegen stuk land in een moerassig gebied' (zie M. DEVOS, *Valse katten in het Meetjesland*, in *Vriendenboek Luc Stockman*, Maldegem, 1998, p. 103-110).

Kaart 1 - Schets met de ontwikkeling van het net van waterlopen
ter hoogte van Hansbeke (Tekening: Geert Andries)

1376 tot 1623) *in de dorme*. In Zomergem¹⁰ was *ter Dormen* (1390) een onbewoond meersgebied aan de oevers van het nu verdwenen riviertje de Durme. Het totaal ontbreken van een Durme-toponiem na 1242 in Hansbeke is m.i. een bewijs dat de Durme er uit het landschap en dus ook uit het taalgebruik is verdwenen, want waarschijnlijk werd de loop van die Durme ter hoogte van Hansbeke voor of omstreeks 1306 drastisch gewijzigd en kreeg de nieuwe loop de naam Leie.

Een tekst uit 1291 leert ons dat de Bruggelingen een waterloop gebruikten die strekte van het Minnewater tot Oostmolen in Aalter. Enkele jaren voor 1291 hadden ze de hoogtekam tussen Beernem en St.-Joris doorgedolven en hun waterloop met de Durme verbonden. Coornaert¹¹ veronderstelt dat die verbinding omstreeks 1270-1280 tot stand is gekomen. In 1306 verscheen dan voor het eerst in Hansbeke de naam Leie. Het is een afleiding van het werkwoord (ge)leiden en betekent “gegraven of gekanaliseerde waterloop” maar mag niet verward worden met de riviernaam Leie (Le Lys). Een paar citaten bewijzen dat Brugge in dat jaar reeds aanspraak maakte op de bedding van de Durme/Leie tot Hansbeke “*ghesent tallen prochtien ommetrent de Leye die gaet tot Ansebeike omme tgars ende water te verhuerne ioft temene hueren wilde*”; nog in 1306 reisden drie schepenen naar “*Cnesselare, Haeltere, Huersele, Bellem ende Hansbeke, omme de Leye te beridene, ende orconde(...) hoe verre dat der steide aerve es; an bede siden van den watere*”¹². De Bruggelingen wilden nagaan tot waar ze aanspraak konden maken op de Leiebedding en de oevergebieden. Het gebruik van de naam Leie en het in onbruik geraken van de naam Durme kan erop wijzen dat toen al een gedeelte van de oorspronkelijke Durmebedding ter hoogte van Hansbeke gekanaliseerd was. Waarschijnlijk heeft men ter hoogte van Hansbeke de noordelijke meander van de Durme afgesneden en een nieuwe rechte bedding gegraven. Dit nieuwe kanaal werd Leie genoemd. We hebben een sterk vermoeden dat de naam Leie in Hansbeke alleen gebruikt werd voor het meest westelijke uiteinde van het nieuwe kanaal in het grensgebied met Bellem: “*anden*

¹⁰ K. MATTHEEUWS, M. DEVOS, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600, Deel IV: Het Ambacht Zomergem, Band 3: Zomergem*, Maldegem, 1997, p. 15.

¹¹ M.COORNAERT, *De geschiedenis van de Brugse Leie*, in *Kultureel Jaarboek Oost-Vlaanderen; Bijdragen, Nieuwe reeks, nr. 10*, Gent 1979, p. 33-115.

¹² M.COORNAERT, *a.w.*, p. 39.

voerpit by der leyen" (1543); het oostelijk gedeelte werd steevast Kale(ne) of Nieuwe Kale(ne) genoemd.

De waternaam Kale(ne) is een naamgenoot van de Calonne, ze komt uit het voor-Germaanse (*a*)*kal* "schitterend" en betekent "helder water". Het is een nieuwe naam voor de vroegere Durme. Er zijn echter ook bewijzen dat Kale in Hansbeke en St.-Martens-Latem een soortnaam is voor "beek"¹³. De naam Kale duikt het eerst op in Merendree "*an de Calewe*" (1376); in Bellem moeten we wachten tot 1529 "*up de caelene*"¹⁴, in Aalter komt de naam *Calene* voor in 1513¹⁵, in Vinderhoute in 1494 "*an de cale*", in Lovendegem (1413) "*de caelne*"¹⁶ en in Zomergem (1438) "*van der Ouder Caelne*"¹⁷. In het jaar 1412 verschijnt in Hansbeke voor de eerste keer het toponiem Kale in "*tusschen caelnen*".

In de toponymie van Zomergem werd de oude Durme-arm in 1438 de *Ouder Caelne* genoemd, wat bewijst dat de naam in de officiële documenten reeds ingeburgerd was en dat er dus reeds geruime tijd naast de oude ook een nieuwe Kale bestond. De naam Oud Kale(ne) werd gegeven aan de vroegere Durme-arm en verscheen in de Hansbeekse toponymie pas in 1543. Het gebied tussen de oude arm en de nieuwe bedding noemde men in 1412 Tussen Kalene.

In 1613 namen de Staten van Vlaanderen het initiatief tot het graven van een verbindingskanaal tussen Gent en Brugge dat in 1619 in Hansbeke de Nieuwe Vaart werd genoemd. Dat kanaal had vooral een strategisch doel en lag in Hansbeke bijna helemaal in de vroegere bedding van de Durme/Kale(ne)/Leie. Het beekje dat ten noorden van de Vaart lag en er de grens vormde tussen Hansbeke en Zomergem werd op de kaart van 1700 nog Oude Kale(ne) genoemd. Een beek die ten zuiden van de Brugse Vaart ongeveer parallel met

¹³ J.LUYSSAERT, *Meetjeslandse toponiemen. Hansbeke*, p. 75.

¹⁴ M.DEVOS, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600, deel II: Het Houtland, Band 2: Bellem*, Maldegem, 1991, p. 79.

¹⁵ M.DEVOS, *Meetjeslandse Plaatsnamen van voor 1600, Deel II: Het Houtland, Band 1: Aalter*, Maldegem, 1991, p. 111.

¹⁶ G.ANDRIES, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600, Deel III: Het Gentse, Band 2: Lovendegem*, Maldegem, 1993, p. 152.

¹⁷ K.MATTHEUWS, M. DEVOS, *Meetjeslandse toponiemen, Zomergem*, p. 244.

die vaart liep, werd in 1632 *de calene* genoemd en in 1700 “*de beke ofte Cale*”.

In 1619 was de vaart blijkbaar al klaar ter hoogte van Hansbeke, hoewel hij officieel pas in 1623 in gebruik werd genomen. De bermen van de nieuw gegraven vaart werden in 1700 nog *Leiebarm* genoemd, een naam die herinnert aan de vroegere Leie. Wanneer men in 1619 sprak over de Nieuwe Vaart, dan moet er vroeger al een vaart zijn geweest en dit was naar alle waarschijnlijkheid de Leie.

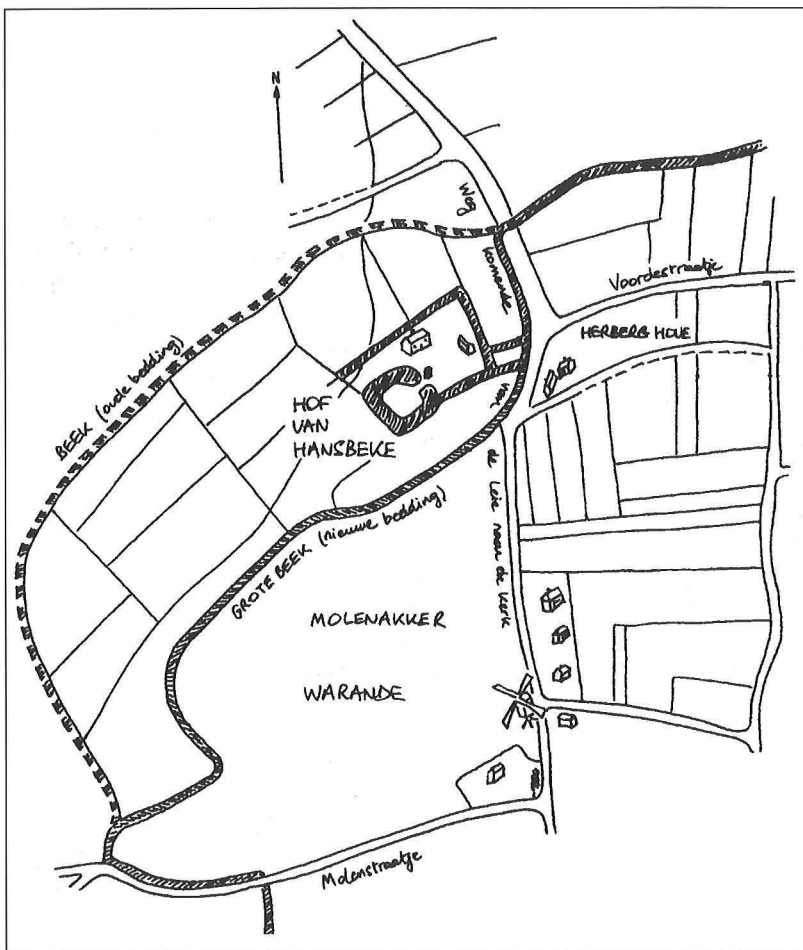
Ten zuiden van de Durme strekt zich een breed alluvium of meersengebied uit. In die natte gronden verheft zich een zandige hoogte en ontstond de wijk Hamme. De grond is er niet zeer vruchtbaar maar toch vruchtbaar genoeg om er de Hammeakker te ontginnen. Ten zuiden van de Hammeakker ligt de Brand, een perceel grond dat door afbranden van de wortelstokken was ontgonnen maar toch nog lange tijd een veld¹⁸ bleef. Die ontginningen gingen waarschijnlijk uit van het Goed te Hamme. Het Oostveld, ten oosten van de Hammeakker, bleef eeuwenlang ongecultiveerd en werd dan ook door de dorpsgemeenschap als graasplaats voor het vee gebruikt¹⁹.

Vanuit het Hof van Hansbeke grepen naar alle waarschijnlijkheid de eerste ontginningen plaats. Dat Hof lag goed beschermd tussen de twee armen van de Grote Beek. Die beek vloede vanuit het zuiden van de gemeente in noordelijke richting tot aan de Kerkakker en de Molenakker. Vanaf hier werd een nieuwe bedding gegraven om de ringgracht rondom de (kasteel)hoeve van water te kunnen voorzien. Ook de oude bedding bleef nog lange tijd bestaan, zodat de (kasteel)hoeve van Hansbeke volledig omringd was door water: in het noordwesten door de oorspronkelijke bedding van de beek en in het zuiden en zuidoosten door de nieuwe bedding (zie kaart 2).

Het bewijs van deze twee beddingen vinden we in de eerste plaats in het landschap zelf. Bij hoge (grond)waterstand is een gedeelte van de oude

¹⁸ Veld betekent ‘gedegradeerd bosland, begroeid met kreupelhout en heesters’. Als een *veld* lange tijd door de mens werd met rust gelaten, kon er weer bos op groeien. Soms werd er een bos aangeplant om het *veld* te laten renderen.

¹⁹ A.MARTENS, *Een probleem in verband met het Oostveld te Hansbeke*, in *Het Land van nevele*, jg. III (1972), afl. 3, p. 151-159.

Kaart 2 - Reconstructie van het landschap in de omgeving van het Hof van Hansbeke naar de kaart van Dedeken uit 1700 (Tekening: Geert Andries)

bedding nog zichtbaar en ze staat ook op de topografische kaarten aangegeven. Het grootste gedeelte van die oude bedding is echter verdwenen bij het aanleggen van het kasteelpark. Een tweede bewijs vinden we op de kaart van 1700 en het bijhorende landboek. De noordwestelijke grens van de wijk Kerke volgde niet de huidige loop van de Grote Beek maar lag op perceelsgrenzen die duidelijk met de oude loop samenvielen. Het was normaal dat de grenzen tussen de heerlijkheden werden bepaald door natuurlijke gegevens in het landschap zoals beken, grachten en verhevenheden.

Op de plaats van het Hof van Hansbeke werd later een kasteel gebouwd. In 1381 werd het kasteel van Hansbeke, toebehorend aan Daneel van Halewijn, door de troepen van Philip van Artevelde belegerd, geplunderd en in brand gestoken. In 1452 werd het nog eens platgebrand door de Gentenaren.

Het 16de-eeuwse kasteel stond ten westen van herberg Hove²⁰. Op een kaart van 1615 staat binnen een ringgracht een toren(hoeve?) getekend. Volgens Sanderus (1641) stond het kasteel nabij de Leie, niet ver van de oorsprong van de tweetakkige Kale. Misschien mogen we die tweetakkige Kale interpreteren als de twee armen van de Kale(ne) aangezien de naam Kale in Hansbeke ook een soortnaam is met de betekenis van 'beek'. Maar ook de twee armen van de Grote Beek, namelijk de oorspronkelijke bedding en de nieuwe bedding komen in aanmerking.

In het landboek van 1700 wordt het perceeltje binnen de dan nog bestaande ringgracht beschreven als "*het neirhof ende daer het vervallen casteel op staet*". Het perceel ten zuiden van die gracht wordt in datzelfde landboek "*de motte*" genoemd en de meers ten zuidwesten van die gracht heet "*casteelmeersch*"²¹.

Zoals gezegd gingen de ontginningen in Hansbeke uit van het Hof van Hansbeke. Dat *hof* lag bij de Grote Beek, aan de rand van de beste, hoger gelegen en goed gedraineerde gronden waarop de oudste dorpsakker werd aangelegd. De grond is er droog lemig en kleilig zand, ligt op een hoogte van ongeveer 10 meter en leent zich goed voor landbouw. Als men in 1264 in Hansbeke "*in den acker*" zei, werd hiermee de dorpsakker bedoeld, het bouwland van de hele nederzetting, dat gemeenschappelijk werd bewerkt.

²⁰ Nu restaurant 'Oud Gemeentehuis', Vaartstraat 2 te Hansbeke.

²¹ A.MARTENS, *a.w.*, p. 151-159.

Tussen de 11de en de 14de eeuw nam de bevolkingsdruk toe en moest meer grond worden ontgonnen om als bouwland gebruikt te worden. In de 12de eeuw ontstonden er nieuwe akkers op Reibroek²² en op Rode²³. Nu er meer akkers waren, was het noodzakelijk geworden ze met een naam van mekaar te onderscheiden. De akker bij de kerk werd de Kerkakker genoemd en de akker bij de molen kreeg de naam Molenakker. De Kerkakker en de Molenakker vormden wellicht tezamen de oorspronkelijke Hansbeekse dorpsakker. De Kerkakker werd in het westen door de Grote Beek begrensd en waterde over de nattere Molenmeers naar die beek af. Aan de oostelijke kant van de Kerkakker stonden de huisjes op smalle, repelvormige percelen die zich in oostelijke richting tot aan de huidige Doornbosstraat²⁴ uitstrekten. De Molenakker strekte zich uit tegenover de molen, ook aan de oostelijke kant van de straat.

Ten zuiden en ten zuidoosten van de Kerkakker hebben later individuele personen nieuwe akkers ontgonnen: Lijskens²⁵ Akker, Vromans²⁶ Akker, Grieks²⁷ Akker, Noocx²⁸ Akker, Robbijns²⁹ Akker en Emoeths³⁰ Akker.

Ook vanuit enkele grote hoeven, verspreid over het grondgebied van Hansbeke, werden woeste gronden ontgonnen. Bij het Goed te Kippendonk³¹ hoorde de Kippendonkse Akker, het Goed te Reibroek ontgon de Reibroekakker en het Goedeken te Rode gaf zijn naam aan de Rodeakker.

De grote bijeenliggende complexen werden steeds meer door individuele gebruikers in kleine stukken verkaveld en dus in het meervoud bijvoorbeeld *de berghackers en de heystackers* (1700) genoemd.

Deze nieuwe akkers misten het open karakter dat de akkers uit de vroegere tijd typeerde. Het waren ontginningseenheden die in een groot aantal individuele

²² In Reibroek betekent *rei* 'kleine greppel in de akker om water af te leiden' en *broek* 'drassig land'.

²³ Een *rode* is 'een plaats waar gerooid werd'.

²⁴ Een *doornbos* is 'een bos met struikgewas of heesters met stekels'.

²⁵ Lijsken is een verkleinwoord van Alise of Elisabeth.

²⁶ Vroman is een Germaanse naam en betekent 'wijs-bescherming'.

²⁷ De familienaam (De) Griek.

²⁸ Akker van Noach.

²⁹ Robbin is een vleivorm van Robrecht.

³⁰ Waarschijnlijk de verkeerd gespelde naam *ermoeth*, dezelfde als *aremboud*.

³¹ Betekent 'kleine zandige verhevenheid in een moerassig terrein'.

percelen verkaveld waren en van mekaar door grachten en kanten gescheiden waren.

Vooraf in het oosten van het dorp in iets lager gelegen (ca. 8 m) matig droge licht-zandleemgronden treffen we nogal wat *bilk*-toponiemen aan.

Een *bilk* (van het Germaanse *bilukan* 'beluiken, afsluiten') is een perceel dat door individuele ontginners uit een groter geheel werd genomen en omheind. De bilken in Hansbeke hebben in de eerste plaats betrekking op bouwland. Meestal worden ze genoemd naar een individuele ontginner of gebruiker (Aeghtenbilk³², Danins Bilk³³): soms ook naar het gewas waarmee ze waren begroeid (Tarwebilk en Evenbilk³⁴), naar hun ligging (Achterste Bilk en Laarbilk³⁵) of hun uitzicht (Hoge Bilk).

Dat bilken percelen zijn die uit een grote geheel werden genomen, bewijst het toponiem Akkerbilk "stuk grond genomen uit een akker".

Een andere ontginningsterm in de betekenis van "een stuk grond in bezit nemen, het zich toe-eigenen en het daartoe met een omheining afsluiten" was in het Middelnederlands het werkwoord *vangen*. Naast het enkelvoudige woord *vang* dat aan een persoonsnaam wordt gekoppeld, zoals Eeckarts Vang en Moelijnvang in Bellem³⁶, kent men het toponiemen *Uitvang* "stuk land dat uit een ander is gevangen of genomen" en *Bijvang* een samenstelling van *bi*, "in de onmiddellijke omgeving van" en *vang* met de betekenis "omheind stuk grond"³⁷. In Hansbeke vinden we nog een andere afleiding van het werkwoord *vangen* nl. het toponiem *Ivang*. In de Vlaamse (kust)dialecten werd het verleden deelwoord "gevangen" als *yvangen* uitgesproken; *Ivang* is dus hetzelfde als *gevang* en betekent "een gevangen of (door een particulier persoon) omheind stuk grond".

³² De naam Agatha.

³³ Danin is een vlevorm op *-in* van de bijbelse naam Daniël.

³⁴ Even betekent 'zwarte haver' en werd gebruikt voor veevoeder en als grondstof voor bier.

³⁵ *Laar* heeft betrekking op onontgonnen grond die door de hele gemeenschap vrij kon worden gebruikt.

³⁶ M.DEVOS, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600, Bellem*, p. 32.

³⁷ C.TAVERNIER-VEREECKEN, *Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1263, Tongeren*, 1968, p. 524.

Toen de bevolkingsdruk verder toenam en de vraag naar voedsel bleef stijgen, ontstonden in Hansbeke de driesen. Over de oorsprong en betekenis van dries zijn heel wat opvattingen ontwikkeld³⁸, ook al omdat het woord in verschillende landschappelijke gebieden voorkomt en dus verschillende materiële toepassingen kende. Een dries kon een (driehoekig) openbaar pleintje zijn in een dorp of gehucht. Enkele betekenissen van dries staan in verband met een of ander aspect van het cultuurland: rustend akkerland dat tijdelijk als (gemeenschappelijk) weide gebruikt wordt; weide of klaverland dat men in zaailand veranderd heeft (o.m. in Frans-Vlaanderen); stuk minderwaardig grasland waarop alle ingezetenen van een gemeenschap hun vee mogen weiden; bestendig grasland van slechte kwaliteit, collectief of privé.

De driesen in Hansbeke liggen op droge lemig-zandgronden die in de zomer vaak iets te droog zijn en ofwel niet, ofwel minder of matig geschikt zijn als weideland. In drie gevallen dragen ze de naam van een privé-eigenaar of gebruiker (Smeets Dries³⁹, Vrouw Beliendries⁴⁰, Wulfaertsdries⁴¹) en waren ze dus zeker geen gemeenschappelijk bezit.

Zoals Thoen voor Sint-Martens-Latem heeft aangetoond⁴², zaten ook in Hansbeke de driesen in een systeem van wisselbouw waarbij welomschreven percelen of perceelsgroepen afwisselend gedurende een aantal jaren als akkerland dienst deden en daarna een aantal oogstjaren niet meer werden geploegd, maar als grasland voor het vee werden gebruikt. Die gronden waren door een voortdurende beweiding en dus natuurlijke bemesting later weer tijdelijk geschikt voor akkerbouw. Een mooi voorbeeld hiervan is Smeets Dries die in 1476 als *land* (bouwland) en een kleine honderd jaar later (1571) als *brouclandt* (grasland) werd gebruikt.

Het zuidoosten van de gemeente bleef eeuwenlang een bosrijk gebied dat door het rooien (Rode) of kappen (Kapt) van bomen in bouwland werd gelegd.

³⁸ M.DEVOS, *Aalter*, p. 8.

³⁹ Genoemd naar iemand die (De) Smet heette.

⁴⁰ Belie is een korte vorm van de vrouwennaam Amabelia.

⁴¹ De familienaam Wulfaert.

⁴² E.THOEN, 'Dries versus kouter'. *De wisselbouw in de Vlaamse landbouw van de Middeleeuwen tot de zestiende eeuw*, in *Heemkring Scheldeveld*, jb. 22 (1993), Sint-Martens-Latem, 1993, p. 71-78.

Het zuidwesten van Hansbeke, bij de grens met Lotenhulle, was een woest gebied; vooral de Drie Velden is een toponymisch relict van dat onontgonnen gebied.

Tenslotte willen we nog die wegen bespreken die een belangrijke rol hebben gespeeld in het handelsverkeer. De weg van Nevele naar Zomergem doorkruiste de gemeente van zuid naar noord, liep langs het kasteel en de molen van Hansbeke en door een voorde in de Durme/Leie/Kale. Een andere weg kwam van Merendree over Zande, dwarste de gemeente van oost en naar west en was een belangrijke handelsweg tussen Gent en Brugge. De Veldstraat (nu Warandestraat) verbond de wijk Hamme met Bellem.

Jan LUYSSAERT, Merendree

**Bibliotheek van de heemkundige kring
"Het Land van Nevele"**

De bibliotheek is voor iedereen toegankelijk elke eerste zondag van de maand van 10 uur tot 12 uur (niet in juli) en na telefonische afspraak met Jan Luyssaert (09/371.60.53). De catalogus op onze tijdschriften *Het Land van Nevele* en *Mensen van Toen* kan ook geraadpleegd worden in de Gemeentelijke Bibliotheek van Nevele, Stationsstraat 19, Landegem

Bibliothecaris

Wim De Clercq, Rostraat 12, 9850 Hansbeke

Bestuur

André Bollaert (secretaris dagelijkse werking)

Irène Buysse

Wim De Clercq (bibliothecaris)

Stefaan De Grootte

Lieven De Ruyck (secretaris tijdschriftadministratie)

Yvonne De Keere

Daniël D'Hooge

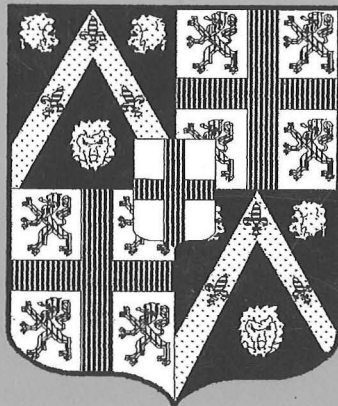
Jan Luyssaert (voorzitter)

Marcel Michiels

Arnold Strobbe (ondervoorzitter)

Eddy Verstraete

HEEMKUNDIGE KRING

“HET LAND VAN NEVELE”